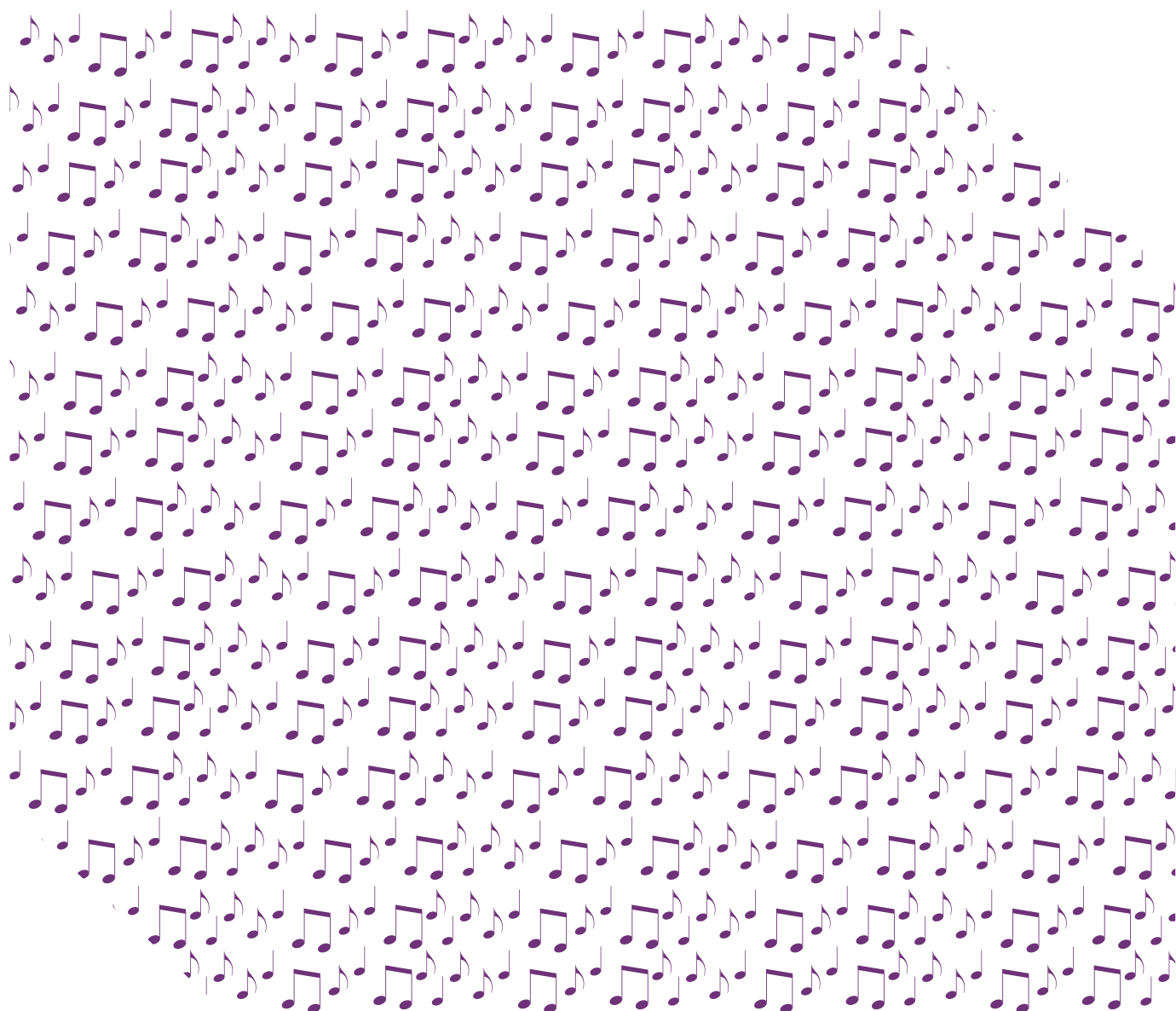

STANISŁAW MONIUSZKO – ZNANY, LE CZ NIEOBECNY. OPINIE POLAKÓW NA TEMAT TWÓRCZOŚCI I POSTACI KOMPOZYTORA W JEGO DWUSETNĄ ROCZNICĘ URODZIN

NARODOWE
CENTRUM
KULTURY

Raport dostępny
na otwartej licencji
(Uznanie autorstwa
3.0 Polska, Creative
Commons)

RAPORT Z BADANIA
ILOŚCIOWEGO I JAKOŚCIOWEGO

STANISŁAW MONIUSZKO – ZNANY, LE CZ NIEOBECNY. OPINIE POLAKÓW NA TEMAT TWÓRCZOŚCI I POSTACI KOMPOZYTORA W JEGO DWUSETNĄ ROCZNICĘ URODZIN

RAPORT Z BADANIA
ILOŚCIOWEGO I JAKOŚCIOWEGO

AUTORZY:
ZUZANNA MACIEJCZAK-KWIATKOWSKA
MARLENA MODZELEWSKA
DR MAŁGORZATA RETKO-BERNATOWICZ
KAMIŁA WĘGLARSKA
GRAŻYNA POL
AGNIESZKA BAŃ
DR HAB. RAFAŁ WIŚNIEWSKI, PROF. UKSW
ELŻBIETA WROTNOWSKA-GMYZ

KONSULTACJA MERYTORYCZNA:
WOJCIECH PARCHEM, DR ZINA JARMOSZUK
OLGA DESZKO-WOJCIECHOWSKA
(BIURO ROKU MONIUSZKI)

WSPÓŁPRACA:
MAGDALENA RADZIEJOWSKA,
DR BEATA KOWALCZYK

KONSULTACJA METODOLOGICZNA:
DR MARCIN ZARZECKI

Raport dostępny
na otwartej licencji
(Uznanie autorstwa
3.0 Polska, Creative
Commons)

SKŁAD I OPRACOWANIE GRAFICZNE:
MARCIN GROHS

REDAKCJA JĘZYKOWA I KOREKTA:
IDA RADZIEJOWSKA

Raport jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Narodowego Centrum Kultury. Zezwala się na dowolne wykorzystanie treści – pod warunkiem zachowania niniejszej informacji licencyjnej i wskazania Narodowego Centrum Kultury jako właściciela praw do tekstu. Treść licencji jest dostępna na stronie <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/>. Narodowe Centrum Kultury jest instytucją państwową, działającą na rzecz rozwoju kultury w Polsce.

**NARODOWE
CENTRUM
KULTURY**

ul. Płocka 13
01-231 Warszawa

<http://nck.pl>

<http://www.nck.pl/badania/>

<https://www.facebook.com/nowoscibadawczenck/>

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**

SPIS TREŚCI

1. Wprowadzenie	4
2. Główne wnioski	5
3. Cel badania i metodologia	7
4. Uczestnictwo w kulturze muzycznej	12
Muzykowanie – muzyczna aktywność ekspresyjna	14
Słuchanie i uczestnictwo – muzyczna aktywność percepcyjna	15
Poznawanie – muzyczna aktywność intelektualna	23
5. Rozpoznawalność Stanisława Moniuszki i jego dzieł	26
Moniuszko na tle innych kompozytorów muzyki poważnej	30
Odbiór dzieł Stanisława Moniuszki	33
Wiedza o kompozytorze	37
6. Wizerunek Stanisława Moniuszki dzisiaj	39
Postrzeganie Stanisława Moniuszki wśród ogółu dorosłych Polaków	40
Stanisław Moniuszko z punktu widzenia młodzieży	41
Stanisław Moniuszko słowami słuchaczy i edukatorów	42
Eksperti ze środowiska muzycznego o uwarunkowaniach wizerunku Stanisława Moniuszki	47
7. Moniuszko w programach nauczania i w pracy edukatorów	48
Obecność Stanisława Moniuszki w polskiej kulturze edukacyjnej	48
Moniuszko w edukacji ogólnokształcącej i w edukacji muzycznej	48
Repertuar utworów Stanisława Moniuszki w obu pionach szkolnictwa	48
Moniuszko w programach nauczania i podręcznikach z XX i XXI w.	51
Wnioski i rekomendacje	52
8. Twórczość Moniuszki w repertuarze instytucji muzycznych	55
Spis tabel	59
Spis wykresów	59
Bibliografia	60
Aneks	63

1. WPROWADZENIE

Pragnąc upamiętnić dwusetną rocznicę urodzin Stanisława Moniuszki oraz oddać należytą cześć wybitnemu kompozytorowi i przede wszystkim twórcy polskiej opery narodowej, w uznaniu szczególnego znaczenia jego twórczości Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ustanowił rok 2019 Rokiem Stanisława Moniuszki¹. W uchwale nie tylko przypomniano bogaty dorobek twórcy, ale również podkreślono jego zasługi dla kraju. Stanisław Moniuszko urodził się 5 maja 1819 r. Pochodził z rodziny o patriotycznych tradycjach i w jego utworach romantycznie ujmowana polskość, a także uczucie miłości do ojczyzny zajmują wyjątkowe miejsce. Miało to szczególne znaczenie w trudnych czasach zaborów i dzieła artysty spotkały się z entuzjastycznym odbiorem współczesnych mu rodaków. W 1858 r., po premierze nowej, czteroaktowej wersji *Halki*, Moniuszko otrzymał nominację od dyrektora teatrów rządowych na stanowisko dyrygenta oper polskich w warszawskim Teatrze Wielkim. Był też jednym z założycieli Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego, działającego od 1871 r. na rzecz upowszechniania i rozwoju kultury muzycznej w polskim społeczeństwie. Kompozytor zmarł 4 czerwca 1872 r. Jego pogrzeb w Warszawie przerodził się w wielką manifestację patriotyczną.

Wydaje się, że twórczość kompozytora na trwałe wpisała się w kanon kultury polskiej, ale obecność ta nie jest łatwa czy jednoznaczna. Obok działań statutowych teatrów operowych, które wystawiając dzieła Moniuszki, kultywują pamięć o ojcu polskiej opery narodowej, mamy często do czynienia z amatorskim muzykowaniem, np. w ramach akademii szkolnych, które nierzadko cechuje się szablonowym i niedoskonałym wykonaniem. W dyskusji dotyczącej roli Moniuszki w polskiej kulturze kompozytor prezentowany jest zazwyczaj jako wieszcz narodowy, a jego twórczość określana jako patriotyczna. Zarówno zwolennicy artysty, jak i jego oponenty odwołują się do kategorii społecznych powinności twórcy².

A kim jest Stanisław Moniuszko dla współczesnego Polaka? Czy po upływie dwóch wieków jego twórczość i biografia nadal budzą zainteresowanie? A jeśli tak, to w jakim stopniu jest ono powszechne lub pogłębione i co je determinuje? Odpowiedzi na te pytania szukaliśmy w różnych źródłach: pytając w ogólnopolskim sondażu, rozmawiając z osobami zainteresowanymi muzyką oraz zasięgając opinii ekspertów. Dzięki temu połączeniu, w naukach społecznych nazywanemu triangulacją metod, udało nam się zebrać bogaty i różnorodny materiał dotyczący recepcji Moniuszki i jego utworów. Pozwoliło to na głębszą analizę interesującego nas zjawiska i spojrzenie na nie z różnych perspektyw. Istotnym elementem niniejszego raportu jest fragment ekspertyzy wykonanej na zlecenie Narodowego Centrum Kultury (NCK), która dotyczy obecności kompozytora w podręcznikach szkolnych i programach nauczania szkół ogólnokształcących i muzycznych. Stanowi ona próbę (przynajmniej częściowego) wyjaśnienia otrzymanych wyników. Wnioski na temat społecznego odbioru twórczości i postaci Moniuszki prezentujemy na tle analizy uczestnictwa Polaków w kulturze muzycznej w ogóle (przede wszystkim instytucjonalnej), dzięki czemu raport pokazuje recepcję kompozytora i jego dzieł w szerszym kontekście.

¹ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 lipca 2018 r. (M.P. poz. 731).

² Patrz: A. Topolska, *Mił Stanisława Moniuszki jako wieszcz narodowego. Studium na podstawie polskiego piśmiennictwa w latach 1958–1989*, praca doktorska wykonana pod kierunkiem prof. dr hab. S. Żerańskiej-Kominek w Instytucie Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego, <https://www.academia.edu> [dostęp: 28.03.2019].

2. GŁÓWNE WNIOSKI

Prezentując główne wnioski z badania odbioru twórczości i postaci Moniuszki przez Polaków, nie tylko wskazujemy na wyniki analiz, lecz także przedstawiamy konkluzje na temat upowszechniania wiedzy o kompozytorze i jego dziele. Już na wstępie tego podsumowania można stwierdzić, że Moniuszko jest obecny w świadomości zarówno młodych, jak i dorosłych Polaków. Stawia to kompozytora w wąskim gronie uznanych postaci ze świata sztuki, o których podstawowa wiedza jest szeroko obecna w społeczeństwie niezależnie od gustów muzycznych, preferowanych sposobów uczestnictwa w kulturze czy zajmowanej pozycji społeczno-zawodowej.

Znajomość i ocena twórczości kompozytora

O Moniuszce słyszała zdecydowana większość Polaków, ale też większość raczej nisko ocenia swoją wiedzę o jego twórczości.

Polacy znają przede wszystkim następujące utwory Moniuszki: *Straszny dwór*, *Halkę* i *Prząśniczkę*. Są to również dzieła rekomendowane przez obecny program nauczania w szkołach muzycznych i ogólnokształcących. Podejmując się zadania przybliżenia Polakom sylwetki muzyka i jego twórczości, warto poszerzyć ich wiedzę o inne dzieła artysty, w szczególności pieśni, które są wyraźnie rzadziej kojarzoną gałęzią jego twórczości, a których walory artystyczne i edukacyjne często podkreślali eksperci.

Opinie na temat dzieł Moniuszki są podzielone. Część osób ceni jego twórczość za przystępny przekaz, zdaniem zaś niektórych to, że są one łatwe w odbiorze dla szerokiej publiczności, zniechęca słuchaczy o bardziej wyrafinowanych potrzebach do poszukiwania estetycznej satysfakcji w obcowaniu z muzyką tego kompozytora.

Moniuszko wpisał się do kanonu postaci historycznych, które należy znać i upamiętniać. Jednakże wiedza o kompozytorze ogranicza się do fragmentarycznych wiadomości dotyczących jego biografii i do znajomości kilku jego dzieł. W opinii ekspertów zarówno brak aktualnych badań nad twórczością Moniuszki, jak i proces „relegowania” artysty z programów i podręczników mogą stanowić kluczową przeszkodę we właściwym pielęgnowaniu i rozwijaniu dorobku kompozytora.

Potencjał Moniuszki jako postaci, która ma szansę stać się szeroko znana i ceniona w Polsce, jest niezaprzeczalnie wysoki. Już teraz jest on kojarzony przez większość Polaków i warto przybliżyć jego wkład w polską kulturę muzyczną.

Wizerunek kompozytora

Wizerunek Moniuszki wśród ogółu Polaków zbudowany jest wokół bardzo ogólnych skojarzeń z muzyką poważną. Nawet bywalcy oper i filharmonii, których zaprosiliśmy do dyskusji, dysponują raczej selektywnym obrazem artysty. Kojarzą Moniuszkę przede wszystkim z tytułami wybranych oper, kilkoma pieśniami, polskością i folklorem. Twórczość Moniuszki uznawana jest za część kanonu, ale jego życiorys wydaje się nierozpoznany nawet wśród osób starających się wpisać w społeczny wzór „człowieku kulturalnego”.

Mimo pozornie wysokiej pozycji kompozytora w polskiej kulturze jego wizerunek obciążają skojarzenia z czymś niemodnym i mało wymagającym.

W wizerunku Moniuszki silnie wybrzmiewa wątek jego polskości. Chcąc jednak poszerzyć zasięg oddziaływania kompozytora, warto eksponować „międzynarodowe” aspekty jego życia i twórczości (np. opera *Paria* rozgrywa się w Indiach, w ramach polskiego pawilonu na Biennale w Wenecji przedstawiono nagranie wystawienia *Halki* na Haiti³, z kolei sam Moniuszko studiował w Berlinie).

Brak materiałów

Eksperti sugerują, że na wyżej opisany stan rzeczy – ich zdaniem nieadekwatny do walorów dzieł Moniuszki – wpływ ma szereg czynników, m.in.: brak nowoczesnych materiałów nutowych i opracowań dotyczących Moniuszki, złej jakości wykonawstwo jego utworów czy niedowartościowanie polskiego dziedzictwa (narodowej szkoły w muzyce) na tle kultury zachodniej i podobnych zjawisk w muzyce europejskiej czasu romantyzmu.

Brak materiałów nutowych i opracowań o Moniuszce utrudnia pracę edukatorom muzyki. Szukają oni nut i scenariuszy lekcji w Internecie oraz sięgają do materiałów z lat swojej edukacji. Udostępnienie bezpłatnie online materiałów pomocnych w formalnej edukacji muzycznej, takich jak scenariusze lekcji czy nuty, mogłoby się przyczynić do szerszego sięgania przez edukatorów po twórczość Moniuszki w pracy z uczniami.

Bariery uczestnictwa w instytucjonalnej kulturze muzycznej

Z odpowiedzi respondentów można wysnuć wniosek, że brak przygotowania w dzieciństwie do odbioru muzyki klasycznej wpływa na niski poziom otwartości na nią w życiu dorosłym. Zdaniem badanych muzyka poważna wymaga znajomości i rozumienia odpowiedniego kodu kulturowego, dostępnego tylko dla części społeczeństwa.

Respondenci wskazali również, że barierą uczestnictwa w koncertach muzyki klasycznej jest dla nich brak czasu i duża odległość instytucji muzycznych od miejsca zamieszkania.

3 „Halka/Haiti” C.T. Jaspera i Joanny Malinowskiej, <https://culture.pl/pl/galeria/halkahaiti-c-t-jaspera-i-joanny-malinowskiej-galeria> [dostęp: 01.03.2019].

3. CEL BADANIA I METODOLOGIA

Zrealizowane badanie ma charakter badania społecznego, w którym interesują nas znaczenia, jakie badani nadają rzeczywistości społecznej⁴. Jest próbą sprawdzenia, czy i w jakim stopniu Moniuszko jest obecny w świadomości Polaków, oraz próbą zebrania opinii na temat jego twórczości. Nie odnosi się do jej wartości artystycznej i nie pretenduje do całościowego opisu roli kompozytora w kulturze polskiej.

Poniższa tabela prezentuje główne pytania badawcze i odsyła do metod, którymi się posłużyliśmy, aby na nie odpowiedzieć.

Tabela 1. Pytania badawcze

	Pytania badawcze	Metoda
1.	Jaka jest rozpoznawalność postaci i znajomość twórczości Stanisława Moniuszki oraz wyobrażenia na jego temat wśród ogółu Polaków? Jaki jest wizerunek Moniuszki wśród osób zainteresowanych muzyką poważną oraz zajmujących się muzyką i edukacją kulturalną zawodowo?	<ul style="list-style-type: none">◆ sondaż wśród dorosłych◆ sondaż wśród młodzieży◆ zogniskowane wywiady grupowe (FGI) z osobami ponadprzeciętnie zainteresowanymi muzyką
2.	W jakim zakresie Stanisław Moniuszko i jego twórczość występują w programach nauczania (w edukacji szkolnej ogólnokształcącej i muzycznej)?	<ul style="list-style-type: none">◆ ekspertyza dotycząca obecności dzieła i postaci Stanisława Moniuszki w programach nauczania i podręcznikach szkolnych
3.	Czy twórczość Stanisława Moniuszki jest obecna w repertuarach polskich instytucji muzycznych? Jakie jest zainteresowanie twórczością Stanisława Moniuszki w środowisku muzycznym?	<ul style="list-style-type: none">◆ wywiady eksperckie (IDI) z profesjonalistami: osobami odpowiedzialnymi (obecnie bądź w przeszłości) za program instytucji rozwijających kulturę muzyczną w Polsce i zarazem muzykologami
4.	Jak często i w jaki sposób Polacy słuchają muzyki poważnej ⁵ ?	<ul style="list-style-type: none">◆ sondaż wśród dorosłych◆ sondaż wśród młodzieży
5.	Jakie są preferencje i aktywności muzyczne Polek i Polaków?	<ul style="list-style-type: none">◆ sondaż wśród dorosłych◆ sondaż wśród młodzieży

Metodologia badania zakładała realizację celów badawczych na poziomie oszacowań statystycznych i interpretacji treściowych. Metoda badania ilościowego bazowała na założeniu, iż dzięki niej powinno się uzyskać wieloczynnikowe charakterystyki statystyczne pozwalające na eksplorację, opis i wyjaśnienie problemu. Zakładano zatem, że wraz z narzędziem badawczym będzie to wskaźnikowa mocna metoda gromadzenia informacji (w sensie trafności i rzetelności wskaźników i miar). Jednocześnie zaproponowana metodologia miała dać pewność, że wyniki badania będą wzajemnie spójne,

4 F. Znaniecki, *Wstęp do socjologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1988; S. Ossowski, *O osobliwościach nauk społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.

5 Zdajemy sobie sprawę z problematyczności tego określenia w odniesieniu do twórczości Stanisława Moniuszki, jak i w ogóle przy próbach klasyfikacji gatunków muzycznych, jednak dla przejrzystości tekstu oraz w komunikacji z badanymi (gdzie powinno się używać języka zrozumiałego, potocznego) zdecydowaliśmy się na to uproszczenie.

komplementarne i pozwolą na uzyskanie jednorodnego, koherentnego obrazu zarówno uczestnictwa Polaków w kulturze muzycznej, jak i rozpoznawalności oraz znajomości w społeczeństwie postaci i twórczości Stanisława Moniuszki. W badaniu zastosowaliśmy triangulację metod ilościowych i jakościowych, które dostarczają wiedzy o odmiennym charakterze, ale są względem siebie komplementarne, uzupełniając wiedzę o rzeczywistości społecznej i jej właściwościach⁶. Zaletą danych sondażowych jest możliwość formułowania wniosków na temat opinii i cech dużych populacji na podstawie starannie dobranych prób. Umożliwiają one zaobserwowanie zależności między deklaracjami, opiniami i cechami badanych. W przypadku opisywanego badania objęliśmy sondażami dorosłych mieszkańców Polski oraz odrębnie – młodzież. Badanie sondażowe ze względu na dobór próby ma charakter badania reprezentatywnego. Aby więc można było uogólnić wyniki uzyskane dla próby losowej na całą populację, skonstruowano próbę reprezentatywną, tzn. struktura próby ze względu na interesujące nas cechy zbliżona jest do struktury populacji generalnej. Reprezentatywność próby osiągnięto w dwojaki sposób: 1) elementy populacji zostały dobrane do próby w sposób losowy; 2) próba jest wystarczająco liczna. Przez losowy dobór elementów do próby rozumiemy taki sposób postępowania, w którym każda jednostka ma znane (różne od zera) prawdopodobieństwo znalezienia się w próbie, a dla każdego podzbioru jednostek populacji generalnej można ustalić prawdopodobieństwo dostania się do próby. Wymóg standaryzacji kwestionariusza sprawia jednak, że badania ankietowe nie pozwalają na pogłębienie podejmowanych wątków w trakcie wywiadu i dlatego nie umożliwiają pełnego wyjaśnienia złożonych zagadnień⁷. W wielu sytuacjach przydatne jest więc uzupełnianie ich metodami o charakterze jakościowym, które umożliwiają koncentrację na sposobie interpretowania rzeczywistości przez badanych. Technika wywiadu (indywidualnego i grupowego) umożliwia dopytywanie uczestników badania i pogłębienie podejmowanych wątków. Nie pozwala jednak uogólniać wyników, nie rozstrzyga, na ile rozpoznane postawy czy opinie są reprezentatywne dla szerszej populacji⁸. Metody jakościowe nie należą do metod umożliwiających gromadzenie danych reprezentatywnych. Wielkość liczebności pomiarów oraz schematy doboru próby nie wpływają na zwiększenie wartości generalizacyjnej danych jakościowych, czyli możliwości wnioskowania z próby w odniesieniu do populacji. W badaniach niekwantyfikowanych (jakościowych) kluczową kwestią jest zakres autentyczności informacji oraz rzetelność jakościowych mierników (pytań scenariusza). Metody jakościowe dostarczają wiedzy na temat motywów, aktów woli, ocen i deklarowanych postaw względem problemów badawczych. Dane jakościowe w poszczególnych komponentach badania zostały więc potraktowane jako komplementarne, wzajemnie się weryfikujące i uzupełniające. Metody jakościowe posłużyły nam do poznania poglądów i doświadczeń ekspertów oraz osób, które przejawiały ponadprzeciętne zainteresowanie muzyką. Rolę komplementarną wobec przeprowadzonych sondaży i wywiadów pełni ekspertyza dotycząca obecności Stanisława Moniuszki w programach nauczania i podręcznikach szkolnych – odnosi się bowiem do instytucjonalnych uwarunkowań opinii i wyobrażeń o Moniuszce uchwyconych w sondażu i podczas rozmów.

6 M. Rószkiewicz i in., *Projektowanie badań społeczno-ekonomicznych. Rekomendacje i praktyka badawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 32.

7 E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 302.

8 M. Rószkiewicz i in., *Projektowanie badań...*, s. 32.

Pięć komponentów, z których składało się badanie, zostało zrealizowanych od sierpnia do grudnia 2018 r.

Tabela 2. Moduły badania

	Technika	Wielkość próby i grupa
	CAPI próba ogólnopolska	N=1000 dorośli mieszkańcy Polski
	CAWI próba ogólnopolska	N=2069 młodzież w wieku 12–17 lat
	IDI z profesjonalistami ze świata muzyki	5 wywiadów
	FGI z edukatorami ze słuchaczami	4 grupy 26 uczestników
	Ekspertyza dotycząca obecności postaci i twórczości Stanisława Moniuszki w podstawach programowych, programach nauczania i podręcznikach szkolnych	Granice czasowe wyznaczyły dwie reformy systemu edukacji w latach: 1999 i 2017
	Raport końcowy	

1. Sondaż na ogólnopolskiej, reprezentatywnej próbie dorosłych (N=1000) zrealizowany przez Centrum Badania Opinii Społecznej w dniach 23–28 sierpnia 2018 r. techniką wywiadu ankietarskiego wspomaganego komputerowo (CAPI – *Computer-Assisted Personal Interview*). Kwestionariusz zawierał pytania dotyczące uczestnictwa w kulturze muzycznej (przede wszystkim instytucjonalnej) oraz znajomości postaci i twórczości Stanisława Moniuszki. Kwestionariusz⁹ opracowało NCK. Próba została dobrana w sposób kwotowy, a kontrolowane parametry to: województwo, wiek, płeć, wielkość miejscowości zamieszkania. Wyniki sondażu można uogólniać na populację dorosłych mieszkających w Polsce.

2. Sondaż internetowy wśród młodzieży w wieku 12–17 lat (N=2069) przeprowadzony przez firmę IQS w dniach 6–12 grudnia 2018 r. Kwestionariusz przygotowało NCK¹⁰. Powtórzono

⁹ Patrz: „Aneks”, s. 63

¹⁰ Tamże.

w nim pytania z sondażu dla dorosłych – w sytuacjach, w których uznaliśmy to za niezbędne, dostosowując język pytań i kafeterię odpowiedzi do wieku i doświadczeń badanych. Przyjęto założenie, że wskazane jest prowadzenie badania przez Internet i uogólnienie jego wyników w przypadku grup, których penetracja Internetu wynosi co najmniej 75%. W grupie wiekowej 12–17 lat ten wskaźnik osiąga wartość ponad 90%. Sondaż internetowy (CAWI – *Computer-Assisted Web Interview*) przeprowadzono wśród wylosowanych nastolatków, którzy są zapisani do panelu badawczego liczącego 110 tys. osób. W celu stworzenia reprezentatywnej próby dobrano respondentów zgodnie z rozkładem cech społeczno-demograficznych badanej populacji, biorąc pod uwagę miejsce zamieszkania, wielkość miejscowości zamieszkania, wiek i płeć. Aby zapewnić jak najlepszą reprezentatywność zebranej próby, dodatkowo została ona zważona na podstawie danych strukturalnych, co uzasadnia uogólnianie wyników na populację młodzieży mieszkającej w Polsce.

3. Zogniskowane wywiady grupowe, tzw. fokusy (FGI – *Focus Group Interview*), z celowo dobraną grupą osób ponadprzeciętnie zainteresowanych muzyką i znających twórczość Stanisława Moniuszki, przeprowadzone w dniach 24–26 października 2018 r. w Warszawie. Moderatorami wywiadów byli pracownicy Działu Badań i Analiz NCK: Pani Marlena Modzelewska i Pani Zuzanna Maciejczak-Kwiatkowska. Zależało nam, aby zdiagnozować możliwe postawy wobec twórczości i postaci Moniuszki nie tylko wśród ogółu Polaków, ale też wśród osób mających częstszy niż przeciętnie kontakt z muzyką – ze względu na swoje zainteresowania i pracę zawodową. Jedną z kluczowych zalet wywiadów grupowych jest interakcja między uczestnikami, którzy dyskutują nie tylko z moderatorem, lecz także między sobą, wymieniają swoje poglądy i dzielą się swymi doświadczeniami. Z tego względu ważne jest, aby wspólne cechy lub doświadczenia interlokutorów umożliwiły im rozmowę na zadany temat, ale jednocześnie, by ich odmiennność wyzwoliła dyskusję¹¹. Biorąc to pod uwagę, przeprowadzono 4 zogniskowane wywiady grupowe z badanymi rekrutowanymi według niżej opisanego schematu. W każdym z nich brało udział 6 lub 7 osób.

FGI nr 1

Edukatorzy, grupa młodsza:

nauczyciele, animatorzy, promotorzy kultury, osoby zajmujące się formalną i pozaformalną edukacją muzyczną i kulturalną w Polsce; przynajmniej pobieżnie znające postać i twórczość Stanisława Moniuszki; słuchacze i uczestnicy wydarzeń z zakresu muzyki poważnej

Wiek: 18–35 lat

FGI nr 2

Edukatorzy, grupa starsza:

nauczyciele, animatorzy, promotorzy kultury, osoby zajmujące się formalną i pozaformalną edukacją muzyczną i kulturalną w Polsce; przynajmniej pobieżnie znające postać i twórczość Stanisława Moniuszki; słuchacze i uczestnicy wydarzeń z zakresu muzyki poważnej

Wiek: 36–65 lat

FGI nr 3

Słuchacze, grupa młodsza:

osoby deklarujące przynajmniej umiarkowane zainteresowanie muzyką poważną, przynajmniej pobieżnie znające postać i twórczość Stanisława Moniuszki; słuchacze i uczestnicy wydarzeń muzycznych z zakresu muzyki poważnej

Wiek: 18–35 lat

FGI nr 4

Słuchacze, grupa starsza:

osoby deklarujące przynajmniej umiarkowane zainteresowanie muzyką poważną, przynajmniej pobieżnie znające postać i twórczość Stanisława Moniuszki; słuchacze i uczestnicy wydarzeń z zakresu muzyki poważnej

Wiek: 36–65 lat

¹¹ R. Barbour, *Badania fokusowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 24.

Wywiady zostały nagrane, a następnie spisane przy zachowaniu anonimowości badanych. Tekst poddano analizie poprzez porównywanie wypowiedzi – wychwytywanie podobieństw i różnic między- i wewnątrzgrupowych.

4. Wywiady eksperckie z profesjonalistami (IDI – *Individual in-Depth Interviews*), przeprowadzone z osobami odpowiedzialnymi (obecnie bądź w przeszłości) za program instytucji rozwijających kulturę muzyczną w Polsce. Przeprowadzono rozmowy z 5 profesjonalistami ze świata muzyki. Respondenci zostali dobrani pod względem miejsca pracy, pełnionej funkcji oraz zawodowych doświadczeń, wieku i płci, tak aby uzyskać możliwie najbardziej zróżnicowany ogląd badanego problemu, czyli opinię ekspertów „z wewnątrz” świata muzyki na temat recepcji oraz obecności dzieł Stanisława Moniuszki w polskich instytucjach muzycznych. W badaniu wzięły udział 3 kobiety i 2 mężczyźni, reprezentujący 5 instytucji muzycznych. Rozmowy były prowadzone w listopadzie i grudniu 2018 r. Każda z nich trwała 60–90 min, była nagrywana, a następnie poddana transkrypcji i analizie. Wywiady i analizę materiału przeprowadziła dr Beata Kowalczyk, specjalizująca się w socjologii sztuki.

5. Ekspertyza dotycząca obecności postaci i twórczości Stanisława Moniuszki w podstawach programowych, programach nauczania i podręcznikach szkolnych. Granice czasowe, które zostały wzięte pod uwagę w ekspertyzie wyznaczyły dwie istotne reformy systemu edukacji (z 1999 oraz 2017 r.). Analizie poddano akty prawa powszechnego i dokumenty szkolne nakładające na nauczyciela obowiązek prezentowania postaci Stanisława Moniuszki oraz podręczniki do wybranych przedmiotów na wszystkich etapach edukacyjnych w szkolnictwie ogólnokształcącym i szkolnictwie artystycznym (muzycznym). Autorką ekspertyzy jest Magdalena Radziejowska – muzykolog, długoletni nauczyciel w szkołach muzycznych, była dyrektorka Państwowej Szkoły Muzycznej II st. im. Józefa Elsnera w Warszawie, a także autorka programów nauczania muzyki w szkołach ogólnokształcących i ekspert MEN w tym zakresie.

Struktura raportu odzwierciedla problemy badawcze. Szczegółową prezentację wyników rozpoczynamy od omówienia danych dotyczących uczestnictwa Polek i Polaków w kulturze muzycznej. Opieramy się przede wszystkim na danych sondażowych dotyczących dorosłych i młodzieży oraz nawiązujemy do ustaleń innych badaczy zajmujących się tą tematyką. Ten rozdział jest wprowadzeniem do pozostałych analiz i istotnym dla nich kontekstem. W kolejnym rozdziale analizujemy problem rozpoznawalności Stanisława Moniuszki i jego dzieł wśród dorosłych i młodzieży. Prezentujemy wyniki dotyczące spontanicznej znajomości kompozytora, jak i subiektywnej oceny własnej wiedzy o nim oraz znajomości jego utworów. Następnie przedstawiamy kluczowe elementy społecznego obrazu Moniuszki, czyli przede wszystkim skojarzenia, jakie z jego postacią i twórczością mieli badani. Badamy ten wątek na poziomie ogólnopolskim (na podstawie sondaży) oraz pogłębiamy analizami zebranego materiału jakościowego. W kolejnym rozdziale przedstawiamy najważniejsze wnioski z analizy obecności Moniuszki w programach nauczania i podręcznikach szkolnych – w szkołach ogólnokształcących i muzycznych. W ostatnim rozdziale omawiamy wyniki komponentu badania dotyczącego obecności utworów Moniuszki w repertuarze instytucji muzycznych. Zainteresowanych metodologią badania odsyłamy do „Aneksu”¹², gdzie zamieściliśmy kwestionariusze wykorzystane w przytaczanych sondażach.

¹² Zob. s. 63.

4. UCZESTNICTWO W KULTURZE MUZYCZNEJ

Aby naszkicować szerszy kontekst dla analizy postrzegania Stanisława Moniuszki przez Polaków, podjęliśmy próbę zbadania poziomu uczestnictwa badanych w kulturze muzycznej, a dokładnie – instytucjonalnej, związanej z muzyką poważną. Nie jest to oczywiście perspektywa pozbawiona wad: zawęża heterogeniczne zjawisko partycypacji w kulturze do jednego z jej elementów, a także bierze w nawias bogaty dyskurs dotyczący szerokiego rozpoznania i ujmowania praktyk kulturowych w badaniach. Jednak biorąc pod uwagę zasięg projektu (badanie w skali całego kraju) oraz główny cel badania, jakim był pomiar rozpoznawalności kompozytora i jego dzieł, wybór takiego zawężonego podejścia do uczestnictwa w kulturze uznaliśmy za wystarczający. Pozwala ono spojrzeć na główne zagadnienie badawcze z nieco szerszej perspektywy – obecności kultury muzycznej, głównie instytucjonalnej, w życiu współczesnego Polaka.

Statystyka publiczna definiuje instytucje muzyczne jako instytucje sceniczne, *których podstawową warstwą prezentacji jest muzyka (opera, operetka, filharmonia, orkiestra, chór, zespół pieśni i tańca)*¹³. Poniżej przedstawiono najważniejsze informacje dotyczące funkcjonowania tych instytucji na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS).

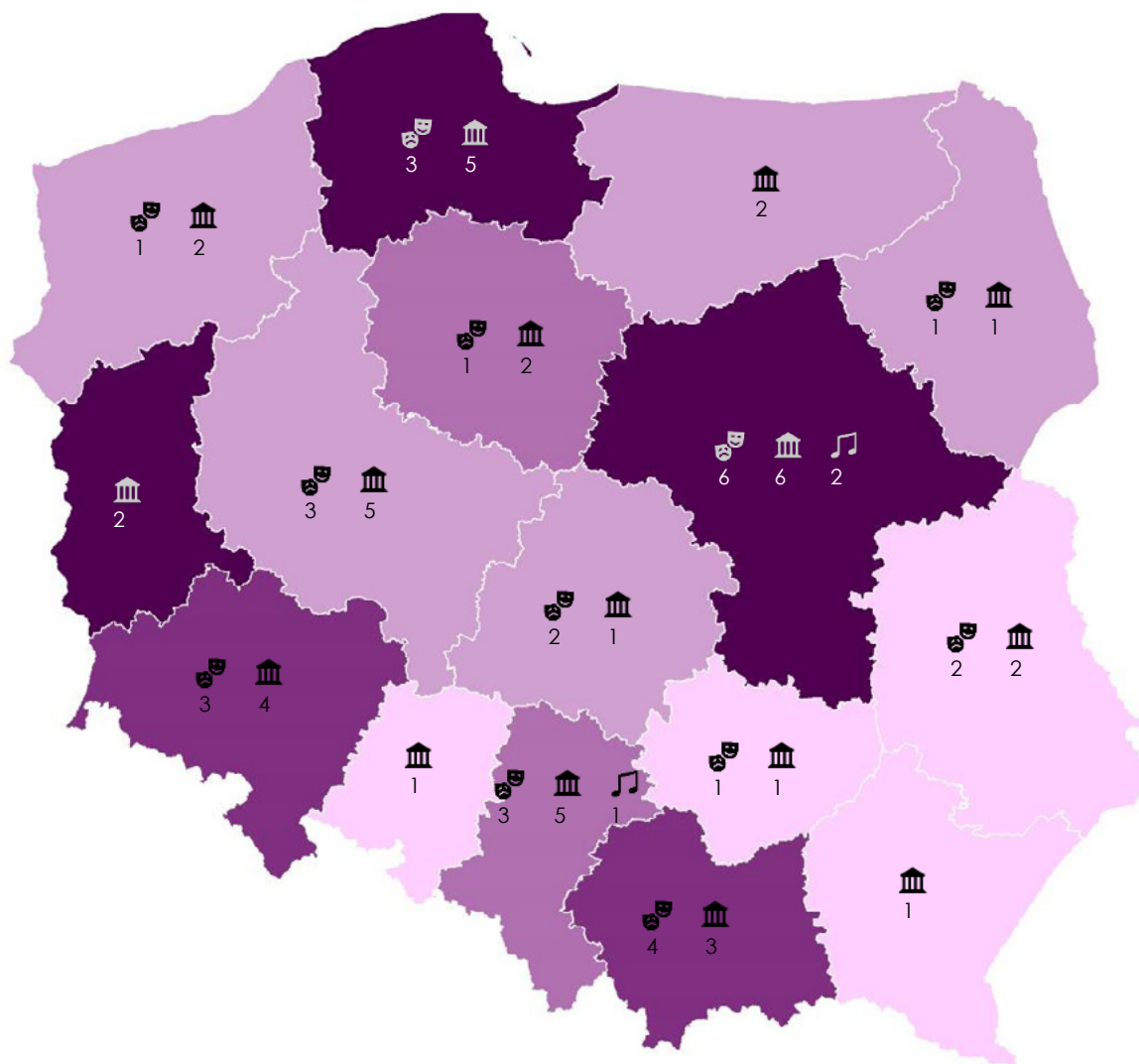
W 2017 r.¹⁴ istniały w Polsce łącznie: 43 filharmonie, orkiestry i chóry; w ramach teatrów muzycznych 11 oper i 19 operetek; 3 zespoły pieśni i tańca. Na bilety wstępu do teatrów i instytucji muzycznych oraz kin gospodarstwa domowe wydały przeciętnie na osobę 31,92 zł. Zaznaczyły się tu wyraźne różnice między miastem i wsią, wynikające głównie z ograniczonego dostępu mieszkańców wsi do instytucji kultury. Na bilety wstępu gospodarstwa w miastach wydały 42,84 zł przeciętnie na osobę, a na wsi – 14,76 zł. W 2017 r. najwięcej widzów i słuchaczy odwiedziło teatry muzyczne i instytucje muzyczne w województwach: mazowieckim – 1,6 mln, śląskim – 0,9 mln uczestników, pomorskim i dolnośląskim – po 0,7 mln oraz małopolskim – 0,5 mln. W pozostałych województwach liczba uczestników imprez w teatrach i instytucjach muzycznych nie przekroczyła 500 tys. widzów i słuchaczy. Najmniej widzów i słuchaczy było w teatrach muzycznych i instytucjach muzycznych województwa opolskiego (69,1 tys.). Spośród 30,1 tys. przedstawień i koncertów wystawianych w 2017 r. w analizowanych instytucjach – 17,4% odbyło się w województwie mazowieckim, a w województwie lubuskim – 16,8%¹⁵. Najmniejszą liczbę przedstawień i koncertów odnotowano w województwie opolskim – 0,7% wszystkich występów.

13 Patrz: <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/2137,pojecie.html> [dostęp: 13.02.19].

14 *Kultura w 2017 roku*, GUS, 2018. Dane dotyczące 2018 r. nie były jeszcze dostępne w momencie opracowywania raportu. Zaprezentowane dane nie podlegają dużym zmianom w stosunku do roku.

15 Wszystkie imprezy w Polsce miały miejsce w ramach działalności filharmonii, orkiestr i chórów.

Mapa 1. Instytucje muzyczne w Polsce w 2017 r.

Widzowie i słuchacze w teatrach i instytucjach muzycznych na 1000 ludności

- 398–612
- 340–397
- 319–339
- 261–318
- 95–260

Teatry muzyczne 30
 Filharmonie, orkiestry i chóry 43
 Zespoły pieśni i tańca 3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wpływ uwarunkowań społecznych na preferencje muzyczne i formy aktywności muzycznej jest przedmiotem dyskusji badaczy i omówień akademickich¹⁶. Na potrzeby badania odwołaliśmy się do typologii aktywności muzycznej zaproponowanej przez Elżbietę Szubertowską¹⁷:

- ◆ muzyczna aktywność **ekspresyjna**, na którą składają się wszystkie typy wykonawstwa muzycznego (śpiew, gra na instrumentach, taniec) oraz twórczość;
- ◆ muzyczna aktywność **percepcyjna**, wyrażająca się w słuchaniu muzyki (postrzeganiu jej elementów, treści, ogólnego wyrazu) oraz w uczestnictwie w koncertach;
- ◆ muzyczna aktywność **intelektualna**, do której zaliczają się formy kontaktu z muzyką wiążące się z samodzielnym zdobywaniem wiedzy o muzyce i kompozytorach za pośrednictwem książek, czasopism, dyskusji lub poprzez formy pośrednie, np. kolekcjonerstwo muzyczne.

W dalszej części rozdziału scharakteryzowano trzy typy aktywności muzycznej dorosłych i młodzieży w wieku 12–17 lat na podstawie wyników badań empirycznych przeprowadzonych na potrzeby niniejszego projektu.

Muzykowanie – muzyczna aktywność ekspresyjna

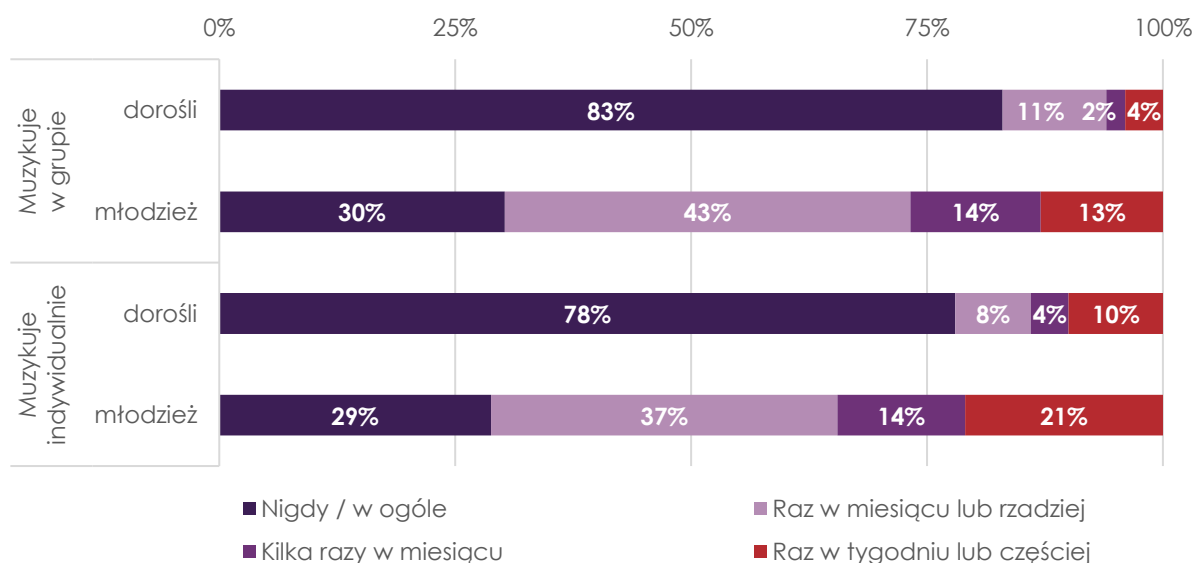
W badaniu zapytaliśmy respondentów o muzykowanie – czy zdarza im się grać lub śpiewać indywidualnie bądź grupowo. Nie wyszczególniliśmy tzw. wyspecjalizowanego wykonawstwa i obcowania z muzyką w sposób amatorski. Interesował nas ogólny obraz Polaków w obszarze „aktywnego” obcowania z muzyką.

Z przeprowadzonych badań wynika, że granie na instrumentach i śpiewanie jest popularne wśród młodzieży, czego jednak nie można powiedzieć o dorosłych Polakach. Interesujące wydają się wyniki dotyczące częstotliwości muzykowania indywidualnego. 10% ankietowanych dorosłych zadeklarowało, że robi to raz w tygodniu lub częściej. Wśród badanych nastolatków odsetek ten jest wyższy i wynosi 21%. Warto również zwrócić uwagę na dysproporcje między dwiema badanymi grupami, ujawniające się we wskazaniach dotyczących muzykowania indywidualnego lub grupowego. Osoby dorosłe deklarujące, że nigdy nie muzykują, stanowią zdecydowaną większość, wśród młodzieży odsetek ten nie przekracza 33%. W grupie osób dorosłych regularne muzykowanie indywidualne jest najwyższe wśród specjalistów i kadry kierowniczej z wykształceniem wyższym – aż 17% respondentów z tej kategorii zadeklarowało, że gra na instrumentach lub śpiewa indywidualnie raz w tygodniu lub częściej. Muzykowanie indywidualne jest również częstsze wśród osób deklarujących bardzo duże i duże zainteresowanie muzyką poważną – 23% respondentów wskazało, że gra na instrumentach lub śpiewa co najmniej raz w tygodniu.

16 Patrz: N. Heinich, *Socjologia sztuki*, przeł. A. Karpowicz, Oficyna Naukowa, Warszawa 2010; A. Białkowski i in., *Muzykowanie w Polsce. Badanie podstawowych form muzycznej aktywności Polaków*, Fundacja „Muzyka jest dla wszystkich”, Warszawa 2014.

17 Por. E. Szubertowska, *Muzyczna aktywność własna młodzieży a świadoma percepcja muzyki młodzieży szkół średnich*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2002; też, *Edukacja a kultura muzyczna młodzieży*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2003; B. Bonna, *Aktywność młodzieży – relacje z badań*, [w:] *Kultura muzyczna w świetle badań historycznych i pedagogicznych*, red. E. Szubertowska, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Bydgoszcz 2005, s. 61–69.

Wykres 1. Częstotliwość muzykowania

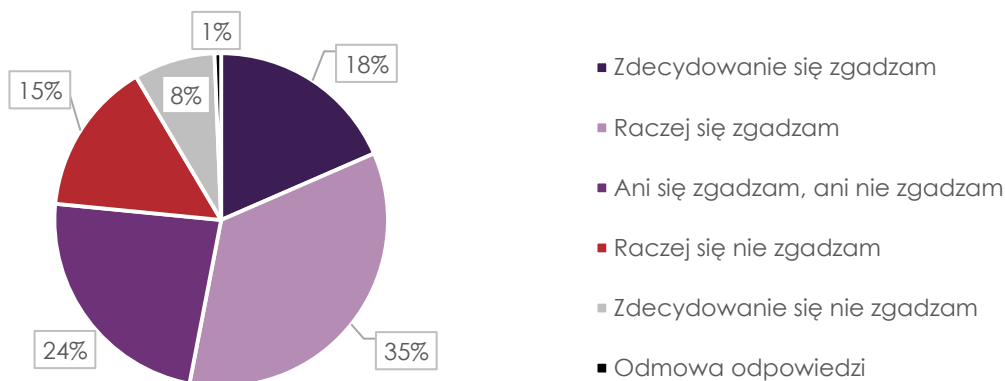

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), NCK/IQS (N=2069), 2018

Słuchanie i uczestnictwo – muzyczna aktywność percepcyjna

Zarówno młodzież, jak i dorośli słuchają muzyki dla przyjemności. Nie odnotowano istotnych różnic w częstotliwości tej czynności zależnie od charakterystyk społeczno-demograficznych badanej grupy.

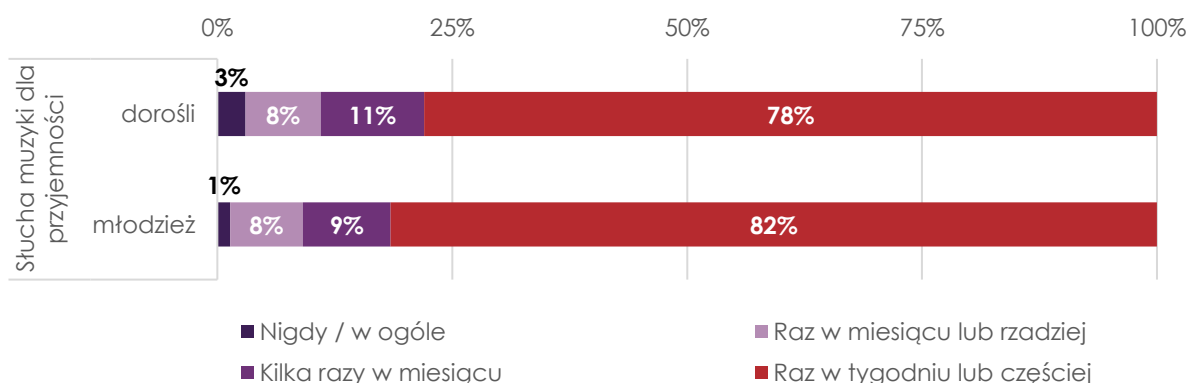
Wykres 2. Ocena stwierdzenia: Słuchanie muzyki poważnej świadczy o kulturze człowieka

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), 2018

Dodatkowo dorosłych respondentów zapytaliśmy o to, jaką funkcję pełni w ich życiu słuchanie muzyki poważnej. Ponad połowa zgodziła się ze stwierdzeniem, że słuchanie muzyki poważnej świadczy o kulturze człowieka.

Wykres 3. Częstotliwość słuchania muzyki dla przyjemności

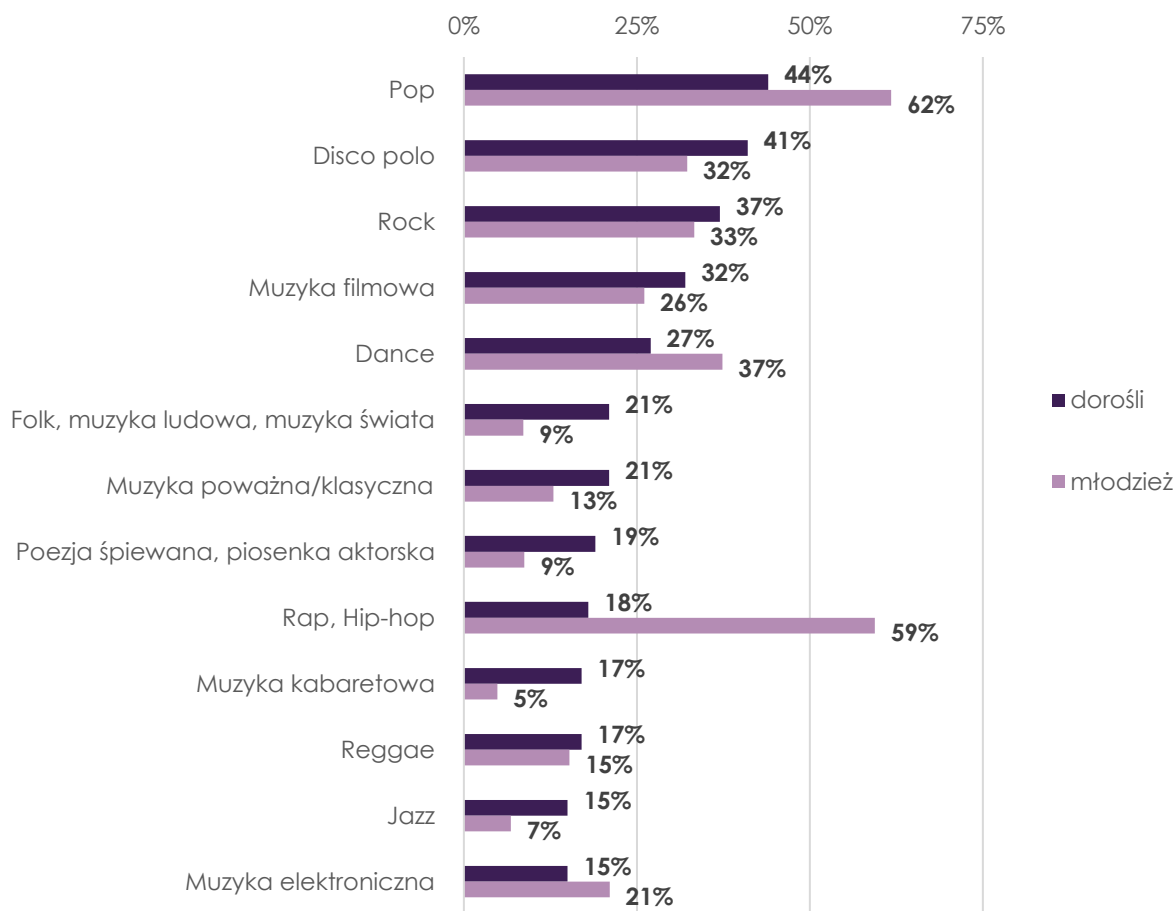

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), NCK/IQS (N=2069), 2018

Aby scharakteryzować indywidualne preferencje muzyczne Polaków, poprosiliśmy badanych o to, by powiedzieli, jakiej muzyki słuchają z własnego wyboru. Najczęściej słuchanymi gatunkami muzycznymi wśród osób dorosłych są pop, disco polo oraz rock. Preferencje młodzieży są podobne, należy jednak podkreślić częstsze (w stosunku do grupy dorosłych) zainteresowanie hip-hopem i rapem, dance'em oraz muzyką elektroniczną. Warto zwrócić uwagę na fakt, że badani wymieniali średnio cztery gatunki muzyczne, co może świadczyć o tym, że nie są przywiązani do jednego rodzaju muzyki.

Analiza wyników ujawniła różnice preferencji muzycznych w zależności od społeczno-demograficznych charakterystyk badanych. Dane pochodzące z sondażu wśród młodzieży pokazują, że nastolatki bez względu na płeć słuchają podobnej muzyki, jednak różnią się ze względu na wybór muzyki, której słuchają najczęściej. Wśród badanych dorosłych zarysowują się silniejsze zróżnicowania gustów muzycznych w zależności od płci. Kobiety częściej wybierają muzykę filmową. Mężczyźni zaś rock czy metal. Wśród nastolatków odnotowano słaby wpływ wielkości zamieszkiwanych przez nich miejscowości na wybór gatunków muzycznych. Popularność disco polo jest nieznacznie wyższa na wsi i w miastach do 20 tys. mieszkańców (36% osób słuchających) niż w miastach powyżej 20 tys. mieszkańców (28%). Rap jest równie popularny na wsi i w małych miastach (60%), co w miastach średnich i dużych (59%). Wśród dorosłych różnice w gustach muzycznych są wyraźniejsze w zależności od miejsca zamieszkania. W dużych miastach (powyżej 500 tys. mieszkańców) słuchacze disco polo stanowią jedną czwartą, na wsiach zaś połowę wszystkich mieszkańców. Rock jako preferowany gatunek muzyczny wskazało 47% mieszkańców dużych miast i 31% mieszkańców wsi. Słuchanie wielu gatunków muzycznych (m.in. rocka, bluesa, popu, muzyki filmowej, muzyki poważnej, jazzu) jest istotnie częstsze wśród osób z wyższym wykształceniem.

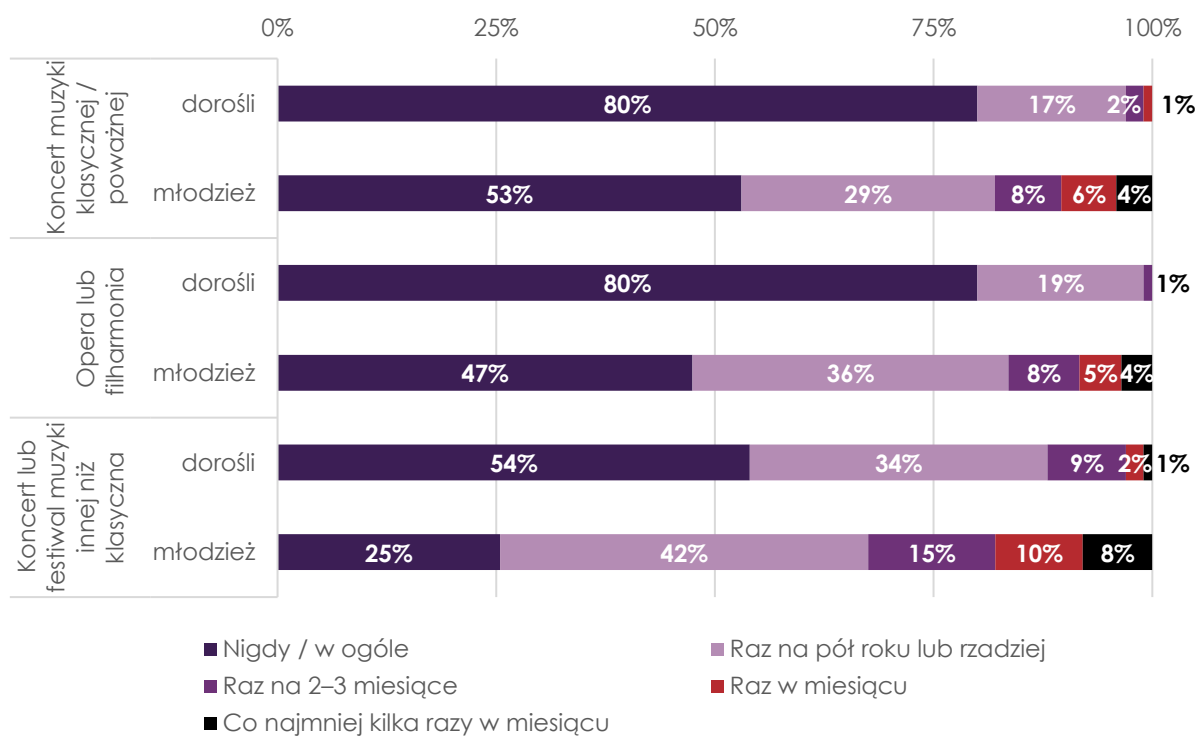
Wykres 4. Najpopularniejsze gatunki muzyczne wśród dorosłych i nastolatków

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), NCK/IQS (N=2069), 2018

Kolejnym analizowanym przejawem muzycznej aktywności typu percepcyjnego było uczestnictwo w koncertach. Odnotowano istotne różnice w częstotliwości i sposobach podejmowania tej aktywności w zależności od wieku, miejsca zamieszkania czy poziomu wykształcenia badanych. W ciągu ostatnich dwunastu miesięcy w koncercie muzyki poważnej uczestniczyło 20% dorosłych badanych i 47% osób młodych. W koncercie muzyki innej niż poważna brało udział 46% dorosłych badanych i 75% młodych (w wieku 12–17 lat).

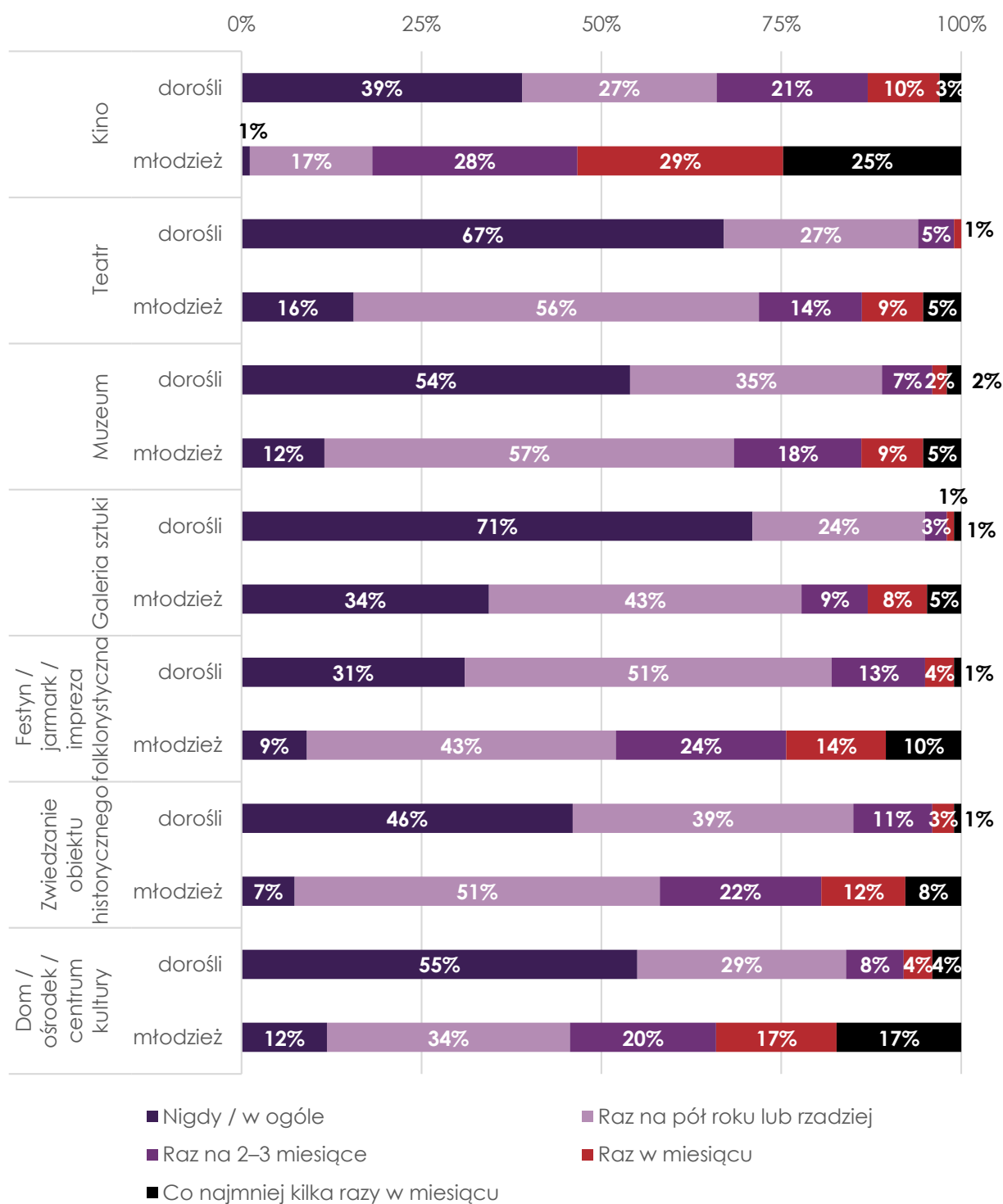
Wykres 5. Częstotliwość uczestnictwa w koncertach w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), NCK/IQS (N=2069), 2018

W badaniu zapytaliśmy również o partycypację w innych niż *stricto* muzycznych formach kultury. Największa liczba osób wskazała na uczestnictwo w wydarzeniach oferujących wizualne reprezentacje kultury. W ciągu ostatniego roku w kinie było 99% młodych i 61% dorosłych, w teatrze odpowiednio – 84% i 33%. Zwraca uwagę fakt, że uczestnictwo młodzieży we wszystkich badanych formach udziału w kulturze instytucjonalnej (z wyjątkiem udziału w koncertach lub festiwalach innych niż muzyki klasycznej) było wyższe niż ogółu osób dorosłych. Wyniki naszych badań wskazują, że do instytucji odgrywających znaczącą rolę w życiu kulturalnym Polaków należą domy kultury i kina. Stosunkowo wysoki odsetek osób młodych odwiedza je regularnie (25% – kina, 17% – domy kultury).

Wykres 6. Częstotliwość uczestnictwa w innych formach kultury w ciągu ostatniego roku

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), NCK/IQS (N=2069), 2018

Analizując sposoby i przyczyny uczestnictwa w kulturze muzycznej, warto zastanowić się również nad tym, kto nie korzysta z instytucjonalnych form owego uczestnictwa i dlaczego tak się dzieje.

Co czwarty badany dorosły w ciągu ostatniego roku nie był na koncercie muzyki poważnej. Wyższy odsetek osób nieuczestniczących w koncertach muzyki poważnej

odnotowano na wsiach (85%). Barięą może być zatem odległość od instytucji muzycznych. Częściej brak uczestnictwa deklarowały również osoby o najniższym dochodzie (*per capita*), tj. do 899 zł, co wskazuje na potencjalną drugą barierę, jaką jest brak środków finansowych. Wśród osób z wykształceniem podstawowym oraz zasadniczym zawodowym odnotowano istotnie niższy udział w koncertach muzyki klasycznej niż wśród osób z wykształceniem średnim czy wyższym. Nieuczestniczenie w koncertach muzyki poważnej istotnie częściej występuje wśród osób preferujących gatunek muzyczny disco polo oraz deklarujących brak zainteresowania muzyką w ogóle. Wyniki te każą przypuszczać, że trzecia bariera uczestnictwa związana jest z nabywanymi kompetencjami kulturowymi. Posiadany poziom wykształcenia jest jedynie przesłanką mogącą świadczyć o przebiegu procesu socjalizacji i przekazywanych pokoleniowo oraz w grupie rówieśniczej sposobach uczestnictwa w kulturze.

Aktywności muzyczne Polaków w dużej mierze mają charakter pragmatyczny. Niemal połowa dorosłych badanych (45%) deklaruwała, że motywacją, dla której uczestniczy w koncertach muzyki poważnej jest rozrywka, niewiele mniej (41%) deklaruowało chęć oderwania się od codzienności. Co piąty dorosły badany podawał motywacje estetyczne, związane z kategorią przyjemności. Wśród młodzieży odsetek ten był niższy. Ze wskazań młodych osób wnioskujemy, że najczęściej do uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych motywuje ich rodzina lub kadra nauczycielska.

Tabela 3. Motywacje towarzyszące uczestnictwu w wydarzeniach kulturalnych

		
Motywacje	Dorośli	Młodzież
Byłem/-am:		
 Razem ze szkołą		63%
 Dla rozrywki	45%	35%
 Aby oderwać się od codzienności	41%	21%
 Bo zabrali mnie rodzice/rodzina		34%
 Aby poszerzyć swoje horyzonty	34%	32%
 Aby spędzić czas z innymi w atrakcyjny sposób	33%	31%
 Aby odpocząć	29%	12%
 Aby doświadczyć czegoś wyjątkowego	21%	22%
 Bo to dla mnie przeżycie estetyczne	17%	8%
 Aby pokazać coś ciekawego innym	16%	10%
 Bo chcę być na bieżąco	10%	5%
 W ramach obowiązków zawodowych	3%	
Liczebność	893	2063

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), NCK/IQS (N=2069), 2018

Jako przyczynę nieobecności w wydarzeniach kulturalnych najczęściej osób dorosłych wskazało brak czasu (41%). W drugiej kolejności respondenci wymienili powody nieuczestniczenia takie jak brak zainteresowania taką tematyką (35%) oraz trudności w dotarciu do miejsca danego wydarzenia (27%). Młodzież deklarowała najczęściej, że nie interesuje jej ten temat (34%) lub ma trudności z dojazdem (16%).

Tabela 4. Motywacje towarzyszące brakowi uczestnictwa w koncertach muzyki klasycznej oraz przedstawieniach operowych

		 Dorośli	 Młodzież
Motywacje			
Nie byłem/-am:			
	Bo nie mam czasu	41%	5%
	Bo nie interesuje mnie to / nudzi mnie to	35%	34%
	Bo mam za daleko / mam trudności z dojazdem	27%	16%
	Bo nie mam pieniędzy	19%	6%
	Bo nie mam z kim pójść	18%	5%
	Bo trudno mi zdecydować, na jakie wydarzenie iść	14%	2%
	Bo nie wiem o takich wydarzeniach/miejscach	13%	5%
	Bo czuję się nieswojo w takich miejscach	8%	6%
	Bo nie wiem po co miałbym/-abym tam iść	8%	7%
	Bo nie lubię, jak jest dużo ludzi	7%	3%
	Ze względu na problemy zdrowotne, niepełnosprawność, starość	3%	
	Ze względu na obowiązki rodzinne lub zawodowe	2%	
	Bo moi rodzice / moja rodzina nie wychodzi do takich miejsc / na takie wydarzenia		10%
Liczebność		958	1284

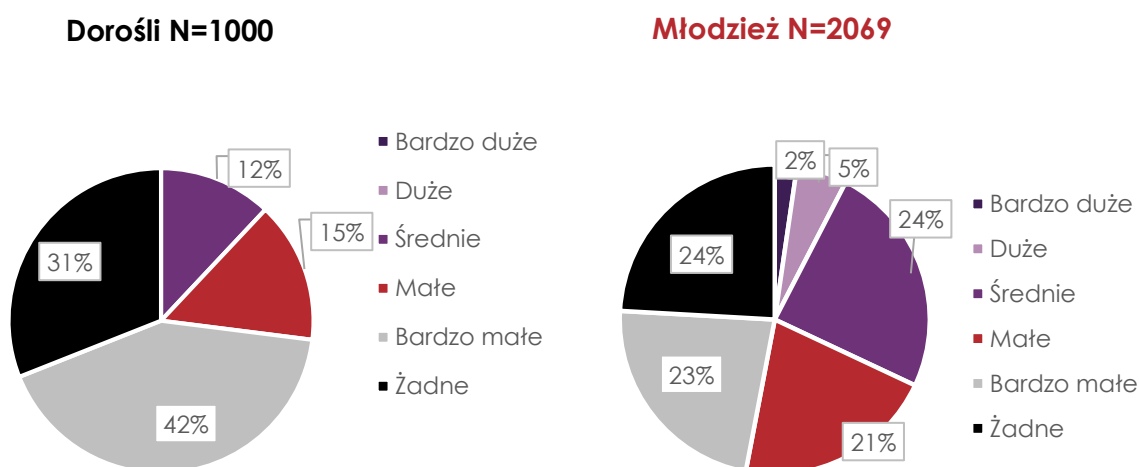
Źródło: NCK/CBOS (N=1000), NCK/IQS (N=2069), 2018

Poznawanie – muzyczna aktywność intelektualna

Omawiany typ aktywności muzycznej wiąże się z samodzielnym pogłębianiem wiedzy za pomocą wszelkich dostępnych sposobów i mediów. Interesowało nas, w jaki sposób respondenci zdobywają wiedzę i budują swoje zainteresowanie muzyką poważną.

Zainteresowanie muzyką poważną (w co najmniej małym stopniu) deklaruje 52% młodych oraz 27% dorosłych. Młodzi częściej są otwarci na ten gatunek muzyczny, co może być przejawem ich szerszych zainteresowań, otwartości na poszukiwania w różnych dziedzinach muzyki bądź też mniej sprecyzowanych, dopiero kształtujących się gustów muzycznych.

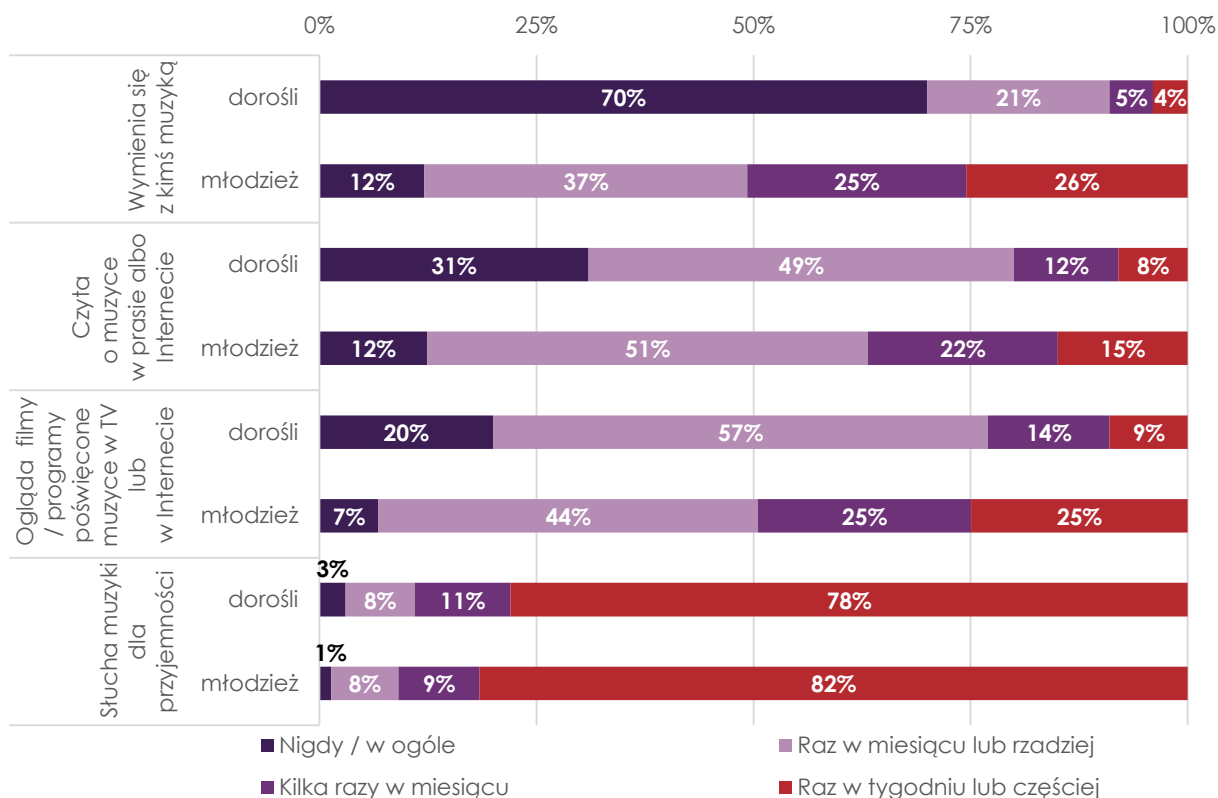
Wykres 7. Zainteresowanie muzyką poważną

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), NCK/IQS (N=2069), 2018

Do form aktywności muzycznej, która wiąże się z samodzielnymi działaniami, popartymi zainteresowaniem muzyką, zaliczyliśmy m.in. wymienianie się plikami z muzyką, czytanie o muzyce, oglądanie filmów bądź programów poświęconych muzyce czy jej słuchanie dla przyjemności. Młodzi zdecydowanie częściej niż dorośli wymieniają się plikami z muzyką oraz czytają i poszukują o niej informacji w Internecie czy prasie. W każdej ze wskazanych kategorii młodzież deklarowała wyższą aktywność niż dorośli.

Wykres 8. Częstotliwość wybranych form aktywności muzycznej

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), NCK/IQS (N=2069), 2018

W tabeli nr 5 (patrz: s. 25) porównaliśmy dane informujące o deklarowanym poziomie zainteresowania muzyką poważną z praktykowanymi formami aktywności muzycznej. Za preferowane aktywności uznaliśmy te, które badani podejmują przynajmniej raz w miesiącu. We wszystkich badanych kategoriach aktywność muzyczna grupy zainteresowanej muzyką klasyczną jest najwyższa. Najbardziej egalitarną formą obcowania z muzyką jest słuchanie muzyki dla przyjemności.

Tabela 5. Zainteresowanie muzyką poważną a preferowane formy aktywności muzycznej. Badanie sondażowe osób dorosłych

	Częstotliwość wybranych form aktywności muzycznej przynajmniej raz w miesiącu*	Zainteresowanie muzyką poważną			
		(4+5) Duże	(3) Średnie	(1+2) Małe	Żadne
 Kupuje płyty, pliki z muzyką		4%	4%	3%	1%
 Korzysta z płatnych serwisów z muzyką cyfrową		14%	10%	9%	4%
 Uczestniczy w różnego rodzaju wydarzeniach muzycznych		16%	5%	4%	2%
 Wymienia się z kimś muzyką		21%	15%	14%	7%
 Czyta o muzyce w prasie albo Internecie		51%	41%	30%	15%
 Ogląda filmy/ programy poświęcone muzyce w TV lub w Internecie		56%	46%	34%	25%
 Słucha muzyki dla przyjemności		99%	97%	92%	86%
 Muzykuje w grupie		19%	11%	5%	6%
 Muzykuje indywidualnie		38%	20%	15%	5%
Liczba		60	265	547	127

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), 2018

* Wartość wskaźników dla poszczególnych wskaźników zgodnie z ich kolejnością: $p < 0,0001$ tau-c Kendall=0,151; $p = 0,05$ tau-c Kendall=0,030; $p < 0,0001$ tau-c Kendall=0,226; $p < 0,0001$ tau-c Kendall=0,088; $p < 0,0001$ tau-c Kendall=0,202; $p < 0,0001$ tau-c Kendall=0,173; $p < 0,0001$ tau-c Kendall=0,050; $p < 0,0001$ tau-c Kendall=0,084; $p < 0,0001$ tau-c Kendall=0,113.

5. ROZPOZNAWALNOŚĆ STANISŁAWA MONIUSZKI I JEGO DZIEŁ

Czy Stanisław Moniuszko jest w Polsce rozpoznawalnym twórcą? Na ogólnym poziomie jest on postacią dostrzeganą. W sondażu ogólnopolskim zadaliśmy respondentom pytanie, czy kiedykolwiek słyszeli o Moniuszce. Odpowiedzi twierdzącej udzieliło aż 89% dorosłych badanych i 82% badanych nastolatków.

Respondenci, którzy słyszeli o Moniuszce, dość krytycznie ocenili swoją wiedzę o nim. Wprawdzie niemal co czwarty dorosły badany twierdził, że dużo wie o kompozytorze, jednak większość deklaruowała, że ich wiedza jest na średnim poziomie (41%), a pozostali (35%) twierdzili, że mało o nim słyszeli. Młodzież oceniła swój poziom wiedzy bardzo podobnie. Należy zaznaczyć, że choć jest to subiektywna ocena, stanowi ona istotny wskaźnik stanu wiedzy o artyście.

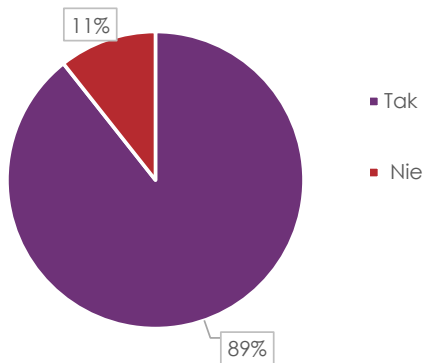
W kolejnym kroku sprawdziliśmy, co badani o kompozytorze wiedzą. Zapytaliśmy¹⁸, czy wiedzą, kim był Stanisław Moniuszko. Prawidłową odpowiedź wskazała zdecydowana większość (88% dorosłych i 73% nastolatków). Część osób nie potrafiła powiedzieć, z czym konkretnie kojarzy im się nazwisko kompozytora (8% dorosłych i 19% nastolatków). Niewielu badanych (4% dorosłych i 8% nastolatków) podało nieprawidłowe odpowiedzi. Odniesienie wskaźnika prawidłowych odpowiedzi do całej próby wskazuje, że prawidłowej odpowiedzi udzieliło 78% dorosłych i 60% młodzieży. Podsumowując: większość Polaków nazwisko Moniuszki nie tylko uważa za znajome, ale również prawidłowo desygnuje dziedzinę jego twórczości.

18 Kolejne pytania dotyczące Moniuszki zadawaliśmy tylko tym osobom, które udzieliły twierdzącej odpowiedzi na pytanie: *Czy kiedykolwiek słyshał/-a Pan/-i o Stanisławie Moniuszce?* (N=890). Były to pytania: *Ile Pan/-i słyshał/-a o Stanisławie Moniuszce? Czy wie Pan/-i, kim był Stanisław Moniuszko? Z czym kojarzy się Panu/-i Stanisław Moniuszko?*

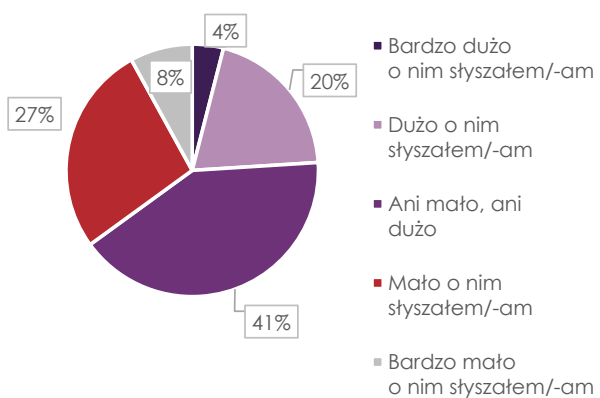
Wykres 9. Stopień znajomości Stanisława Moniuszki wśród dorosłych i młodzieży

Dorośli

Czy kiedykolwiek słyszał/-a Pan/-i o Stanisławie Moniuszce? N=1000

Ile Pan/-i słyszał/-a o Stanisławie Moniuszce? N=894

Czy wie Pan/-i, kim był Stanisław Moniuszko? N=894

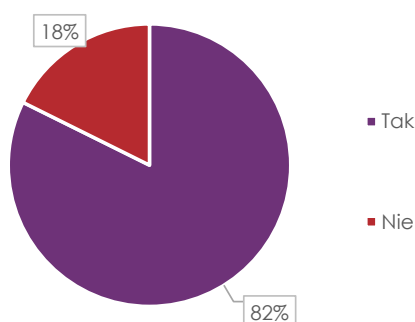

Odpowiedzi błędne: architektem 0,2%; filozofem 0,3%; pisarzem 1,4%; malarzem 2,3%; politykiem 0,1%

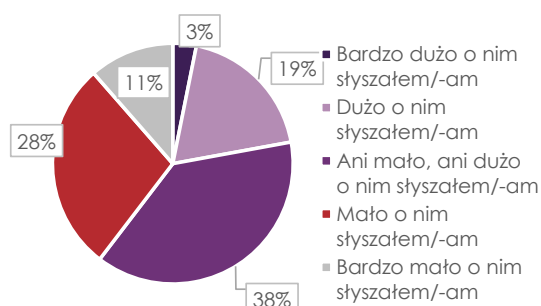
Źródło: NCK/CBOS, 2018

Młodzież

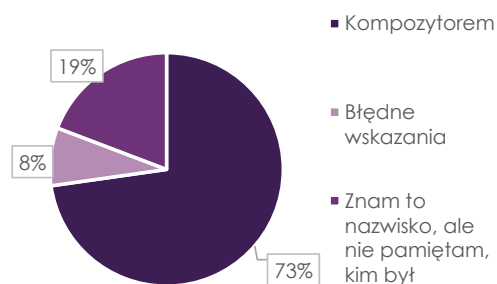
Czy kiedykolwiek słyszałeś/-aś o Stanisławie Moniuszce? N=2069

Ile słyszałeś/-aś o Stanisławie Moniuszce? N=1726

Kim był Stanisław Moniuszko? N=1726

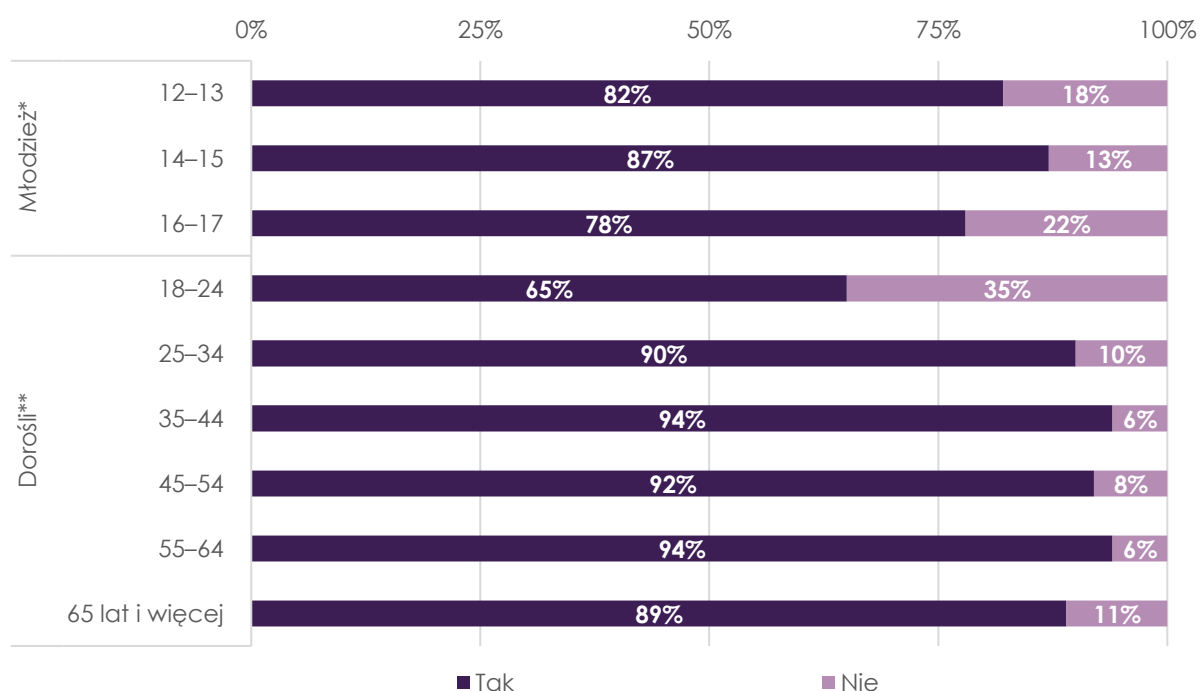

Odpowiedzi błędne: pisarzem 2%; malarzem 5%; politykiem 1%

Źródło: NCK/IQS, 2018

Analizując dane, można dostrzec pewne prawidłowości dotyczące charakterystyk społeczno-demograficznych osób cechujących się różnym poziomem wiedzy o Moniuszce. Zaobserwowano istotny statystycznie związek pomiędzy wiekiem respondenta a rozpoznawalnością postaci Moniuszki. Wśród najmłodszych badanych dorosłych (18–24 lata) 35% nigdy nie słyszało o tym kompozytorze. Wśród pozostałych respondentów odsetek osób nieposiadających wiedzy na jego temat utrzymuje się na podobnym, niskim poziomie (6–11%). Osoby, które w odpowiedzi na pytanie o przynależność do grupy społeczno-zawodowej określiły swój status jako uczeń bądź student, wykazały się nieznaną postacią kompozytora na podobnie wysokim poziomie (34%), co najmłodszy badani dorośli. Jeśli pominęlibyśmy uwarunkowania związane m.in. ze zmianami w systemie edukacji, można by było wysnuć wniosek, że wiedzę o twórczości i działalności Moniuszki w szkole podstawowej przyswajają nie więcej niż dwie trzecie badanych. Pozostali zdobywają informacje za pomocą innych źródeł lub na wyższych szczeblach edukacji.

Wykres 10. Rozpoznawalność Stanisława Moniuszki wśród respondentów w poszczególnych kohortach wiekowych (wiek w latach)

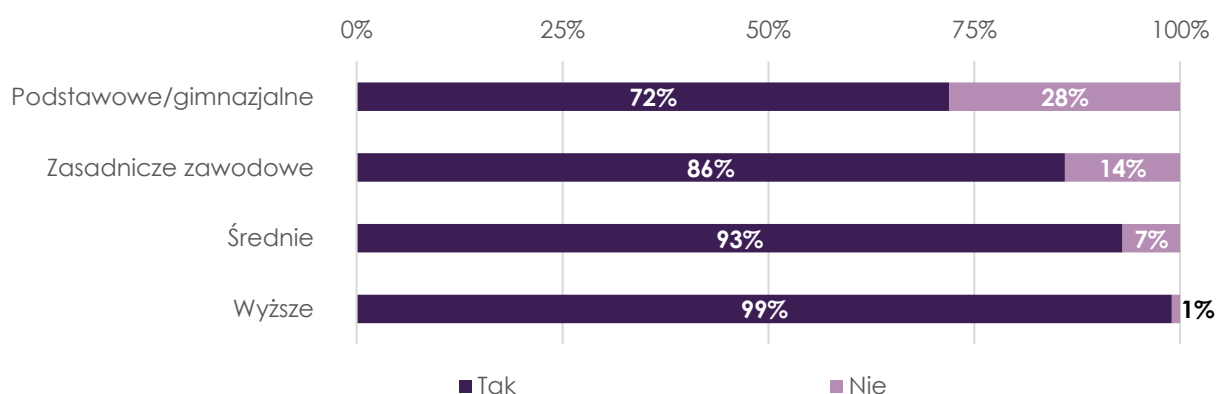
Źródło: NCK/CBOS (N=1000), NCK/IQS (N=2069), 2018

* Młodzież (N=2069): wskaźnik: $p < 0,001$; V-Cramera=0,096.

** Dorośli (N=1000): wskaźnik: $p < 0,001$; V-Cramera=0,263.

Wraz ze wzrostem wykształcenia rośnie odsetek osób, które słyszały o Moniuszce. Kompozytor jest najłatwiej rozpoznawalny wśród osób z wykształceniem podstawowym – w grupie tej słyszało o nim 72% badanych. Wśród badanych mających wykształcenie zawodowe i średnie odsetek ten wzrasta, a w grupie osób z wyższym wykształceniem osiąga poziom najwyższy, sięgający 99%.

Wykres 11. Rozpoznawalność Stanisława Moniuszki wśród badanych dorosłych z różnym poziomem wykształcenia*

Źródło: NCK/CBOS(N=1000), 2018

* Wskaźnik: $p = 0,001$; V-Cramera=0,114.

Co oczywiste, Moniuszko jest rozpoznawalny przez zdecydowaną większość osób, które najczęściej słuchają muzyki poważnej (97%). Ciekawe, że słuchacze preferujący inne

gatunki muzyczne również w zdecydowanej większości kojarzą kompozytora (disco polo: 80%, rap/hip-hop: 73%).

Osoby, które rozpoznają kompozytora, preferują określone, raczej tradycyjne formy praktyk kulturowych, takie jak czytanie artykułów prasowych dotyczących kultury, czytanie o muzyce w prasie lub Internecie. W przypadku przejawów korzystania z kultury cyfrowej (wymienianie się muzyką, korzystanie z płatnych serwisów muzycznych) nie zaobserwowano istotnych statystycznie różnic. Między chodzeniem do opery/filharmonii a rozpoznawalnością kompozytora występuje niewielki związek. Wszystkie aktywności, o które pytaliśmy respondentów, prezentuje tabela nr 6.

Tabela 6. Preferowane formy aktywności muzycznej. Badanie sondażowe osób dorosłych a rozpoznawalność Stanisława Moniuszki

		Rozpoznawalność Stanisława Moniuszki	
Częstotliwość wybranych form aktywności muzycznej przynajmniej raz w miesiącu*		TAK	NIE
	Kupuje płyty, pliki z muzyką	3%	4%
	Korzysta z płatnych serwisów z muzyką cyfrową	9%	9%
	Uczestniczy w różnego rodzaju wydarzeniach muzycznych	5%	7%
	Wymienia się z kimś muzyką	13%	20%
	Czyta o muzyce w prasie albo Internecie	33%	22%
	Ogląda filmy/ programy poświęcone muzyce w TV lub w Internecie	37%	38%
	Słucha muzyki dla przyjemności	94%	84%
	Muzykuje w grupie	8%	5%
	Muzykuje indywidualnie	17%	7%
	Liczba	894	106

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), 2018

* Wartość wskaźników dla poszczególnych wskazań zgodnie z ich kolejnością: $p < 0,005$ V-Cramera=0,151; $p = 0,977$ V-Cramera=0,022; $P < 0,0001$ V-Cramera=0,155; $p = 0,085$ V-Cramera=0,129; $p < 0,001$ V-Cramera=0,141; $p < 0,0001$ V-Cramera=0,195; $p = 0,295$; V-Cramera=0,070; $p = 0,065$ V-Cramera=0,094.

Moniuszko na tle innych kompozytorów muzyki poważnej

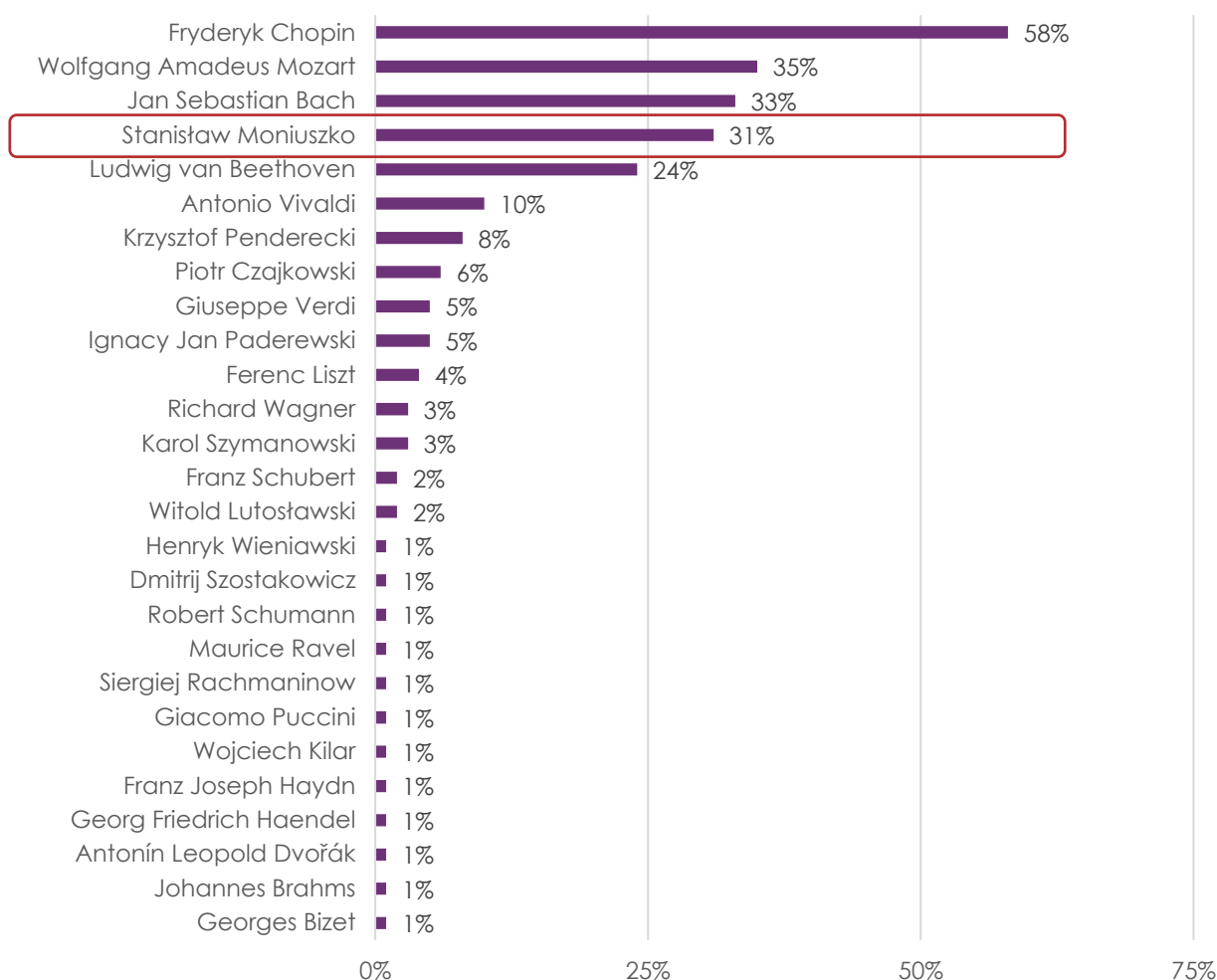
Sprawdziliśmy również, jak wśród Polaków kształtuje się wiedza na temat innych kompozytorów muzyki poważnej¹⁹. Prosiłiśmy badanych o to, aby spontanicznie wymienili

¹⁹ Treść pytania: *O jakich kompozytorach muzyki poważnej Pan/-i słydział/-a? Proszę wymienić wszystkich, którzy przychodzą Panu/-i na myśl, których zna Pan/-i choćby ze słyszenia.*

znane im nazwiska. Zestawienie zdominował Fryderyk Chopin (58% wskazań). Następne miejsca zajęli światowi giganci²⁰: Wolfgang Amadeusz Mozart (35%), Jan Sebastian Bach (33%), Ludwig van Beethoven (24%) i autor *Czterech pór roku* Antonio Vivaldi (10%)²¹. Wśród polskich kompozytorów wymieniano również Krzysztofa Pendereckiego (8%), Ignacego Jana Paderewskiego (5%), Karola Szymanowskiego (3%), Witolda Lutosławskiego (2%), Wojciecha Kilara (1%), Henryka Wieniawskiego (1%). Znaczący odsetek respondentów (18%) nie potrafił wskazać żadnego kompozytora.

Z wyników innych badań wiemy, że Chopin to również jedna z najczęściej wskazywanych polskich postaci historycznych, będących dla Polaków powodem do dumy²².

Wykres 12. Spontaniczna znajomość kompozytorów²³

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), 2018

20 Patrz: <https://bachtrack.com/classical-music-statistics-2017> [dostęp: 01.03.2019].

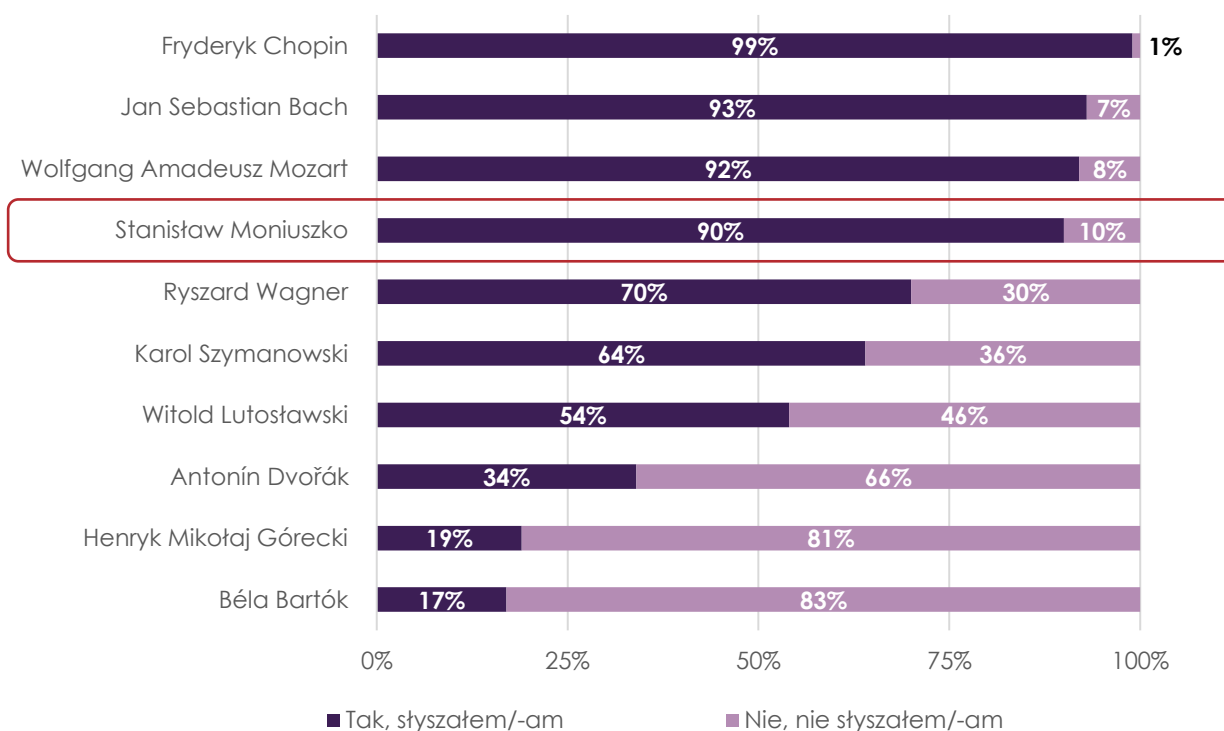
21 *Cztery pory roku* są rozpoznawalne wśród młodzieży: 75% badanych zadeklarowało, że słyszało o tym utworze.

22 Patrz: P. Kwiatkowski i in., założenia badawcze M. Werner, T. Kukołowicz, M. Modzelewska, *Raport z badania zrealizowanego na potrzeby Wieloletniego Programu Rządowego „Niepodległa”*, Narodowe Centrum Kultury/TNS, Warszawa 2016, <https://www.nck.pl/badania/projekty-badawcze/raport-niepodlegla-> [dostęp: 14.02.2019]. Rozkład odpowiedzi był bardzo nierównomierny. Najczęściej wskazywany Jan Paweł II był wymieniany przez 46% respondentów, drugi w kolejności Lech Wałęsa – przez 20%, z kolei trzeci, Józef Piłsudski, przez 19%. Fryderyk Chopin zamknął pierwszą dziesiątkę z wynikiem 4%.

23 Pytanie zadano w formie otwartej. Badani mogli wskazać dowolną liczbę kompozytorów. Wykres prezentuje kompozytorów wymienionych przez co najmniej 1% badanych.

Następnie przedstawiliśmy respondentom zamkniętą listę²⁴ nazwisk i zapytaliśmy, których kompozytorów znają. Niemal wszyscy wskazali, że słyszeli o Fryderyku Chopinie (99%). Podobnie było w przypadku Jana Sebastiana Bacha (93%) i Wolfganga Amadeusza Mozarta (92%). Najpopularniejsze nazwiska pokrywają się więc z tymi, które zostały wymienione w poprzednim pytaniu spontanicznie. Inni polscy kompozytorzy również uzyskali stosunkowo wysoki odsetek wskazań: Karol Szymanowski (64%), Witold Lutosławski (54%).

Wykres 13. Znajomość wspomagana wybranych kompozytorów²⁵

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), 2018

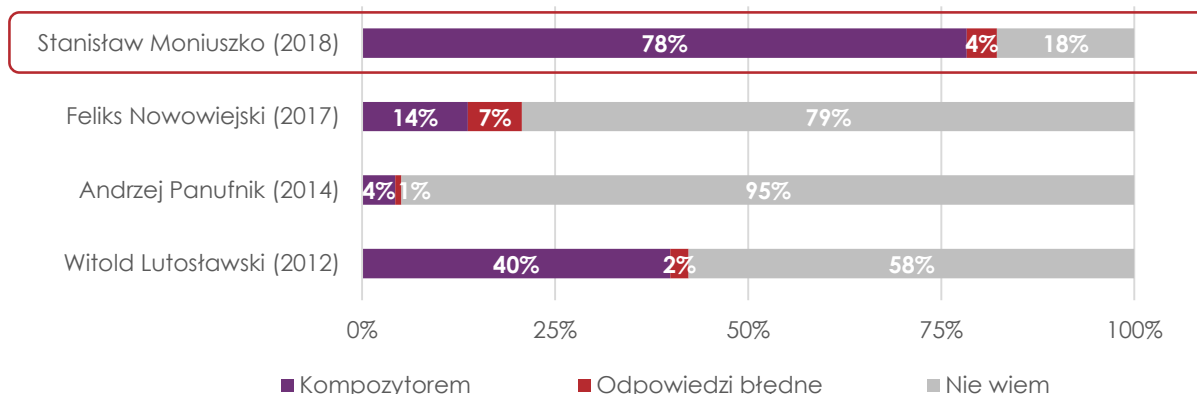
Rozpoznawalność Stanisława Moniuszki porównywana ze znajomością innych kompozytorów, których rocznice urodzin niedawno świętowano: Andrzeja Panufnika, Witolda Lutosławskiego i Filipa Nowowiejskiego²⁶, jest wysoka. Na poniższym wykresie (patrz: s. 33) zaprezentowano różnice w znajomości wskazanych twórców.

²⁴ Taka forma pytania umożliwia przywołanie z pamięci badanych nazwisk tych kompozytorów, którzy nie przyszli im na myśl podczas pytania otwartego.

²⁵ Treść pytania: *Czasami trudno przypomnieć sobie wszystkie nazwiska. Czy słyszał/-a Pan/-i o następujących kompozytorach?*

²⁶ Projektując kwestionariusz, w jednym z pytań wzorowaliśmy się na metodologii CBOS-u, który na zlecenie Instytutu Muzyki i Tańca przeprowadził badania na temat znajomości Andrzeja Panufnika, Witolda Lutosławskiego i Filipa Nowowiejskiego oraz częstości słuchania muzyki poważnej.

Wykres 14. Rozpoznawalność wybranych kompozytorów. Pytanie: Czy wie Pan/-i, kim był...?

Źródła: wskazano w przypisie²⁷

Podsumowując: Polacy znają stosunkowo niewielu kompozytorów muzyki poważnej. Ci, którzy zostali wymienieni, to twórcy, których popularność ma globalny zasięg. Przy uwzględnieniu kontekstu rozpoznawalności innych kompozytorów muzyki poważnej możemy pokusić się o stwierdzenie, że Stanisław Moniuszko znajduje się w gronie najlepiej rozpoznawanych twórców muzyki poważnej w Polsce.

Odbiór dzieł Stanisława Moniuszki

Znajomość twórczości Stanisława Moniuszki jest fragmentaryczna. Największy odsetek badanych rozpoznaje opery *Straszny dwór* (75%) i *Halka* (74%) oraz pieśń *Prząśniczka* (66%). Dwa najpopularniejsze tytuły są najczęściej wystawianymi operami Moniuszki w kraju. Podczas dyskusji grupowych badani szczególnie chętnie opowiadali o swoich doświadczeniach muzycznych w odniesieniu właśnie do tych dzieł kompozytora²⁸. Warto wspomnieć, że *Prząśniczka* to hejnał miasta Łodzi. Jej rozpoznawalność w tym regionie jest wyższa niż w pozostałych. Zna ją 80% respondentów mieszkających w województwie łódzkim. Pieśń była również wykorzystywana jako sygnał wywoławczy w radiu (Polskie Radio Białystok)²⁹ i telewizji (Telewizja Łódź). O pozostałych tytułach przedstawionych w ankiecie słyszało najwyżej 20% badanych.

27 2018: NCK/CBOS, Badanie sondażowe zrealizowane na potrzeby Roku Stanisława Moniuszki wykonane przez CBOS na zlecenie NCK w dniach 23–28.08.2018 r., N=1000.

2017: IMiI/CBOS, Wyniki badania omnibusowego na temat znajomości osoby Feliksa Nowowiejskiego oraz częstości słuchania muzyki poważnej, badanie zrealizowano w dniach 1–7.12.2017 r., N=925.

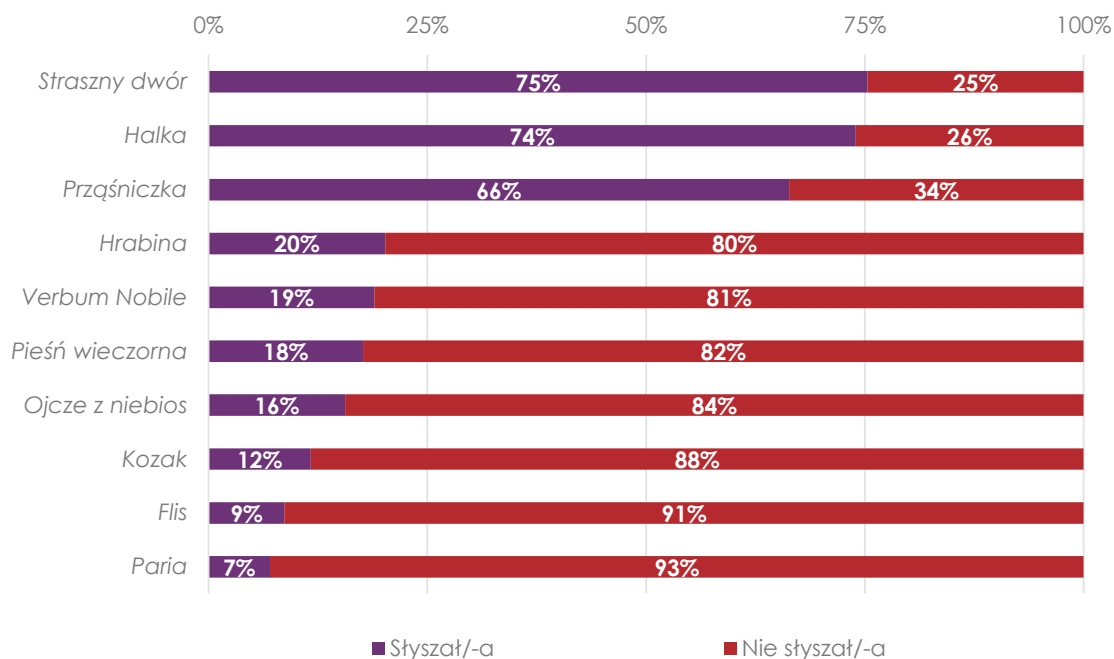
2014: IMiI/CBOS, Wyniki badania omnibusowego na temat znajomości osoby Andrzeja Panufnika oraz częstości słuchania muzyki poważnej, badanie zrealizowano w dniach 16–26.01.2014 r., N=1046.

2012: IMiI/CBOS, Wyniki badania omnibusowego na temat znajomości osoby Witolda Lutosławskiego oraz częstości słuchania muzyki poważnej, badanie zrealizowano w dniach 7–13.12.2012 r., N=1036.

28 Więcej na temat piszemy w rozdziale dotyczącym wizerunku kompozytora, s. 39.

29 Patrz: <https://www.radio.bialystok.pl/historia> [dostęp: 08.03.2019].

Wykres 15. Rozpoznawalność wybranych dzieł Stanisława Moniuszki

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), 2018

Poziom rozpoznawalności prezentowanych dzieł kompozytora był zróżnicowany wśród grup cechujących się odmiennymi charakterystykami społeczno-demograficznymi. Kobiety oraz osoby powyżej 45 roku życia istotnie częściej deklarowały znajomość jego utworów. Różnice te są szczególnie widoczne w odniesieniu do najbardziej znanych kompozycji Moniuszki. Znaczenie zmiennych społeczno-demograficznych spada w przypadku mniej popularnych utworów.

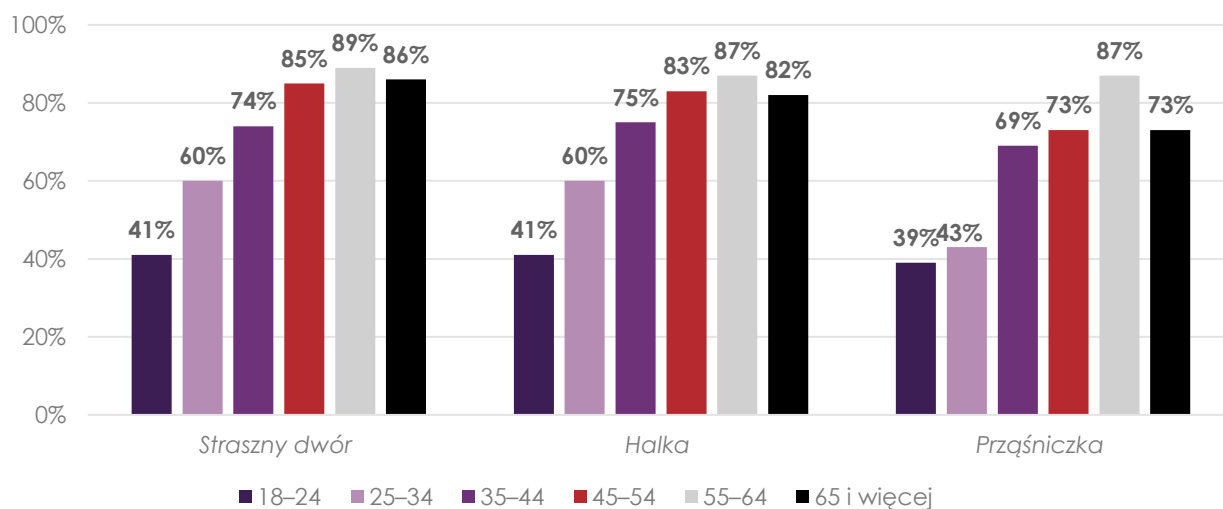
Tabela 7. Rozpoznawalność wybranych dzieł Stanisława Moniuszki w podziale na płeć*

	 Mężczyźni	 Kobiety
Halka	69%	78%
Straszny dwór	70%	80%
Kozak	13%	11%
Prząśniczka	57%	75%
Pieśń wieczorna	15%	20%
Ojciec z niebios	12%	19%
Flis	9%	8%
Hrabina	17%	23%
Verbum Nobile	17%	21%
Paria	9%	5%

Źródło: NCK/CBOS (N=1000), 2018

* Wartość wskaźników dla poszczególnych utworów zgodnie z ich kolejnością: p=0,002 Phi=0,098; p<0,0001 Phi=0,122; p=0,359 Phi=-0,029; p<0,0001 Phi=0,185; p=0,035 Phi=0,067; p=0,006 Phi=0,088; p=0,606 Phi=-0,016; p=0,022 Phi=0,073; p=0,152 Phi=0,045; p=0,003 Phi=-0,093.

Wykres 16. Rozpoznawalność wybranych dzieł Stanisława Moniuszki w podziale na kohorty wiekowe (wiek w latach)*

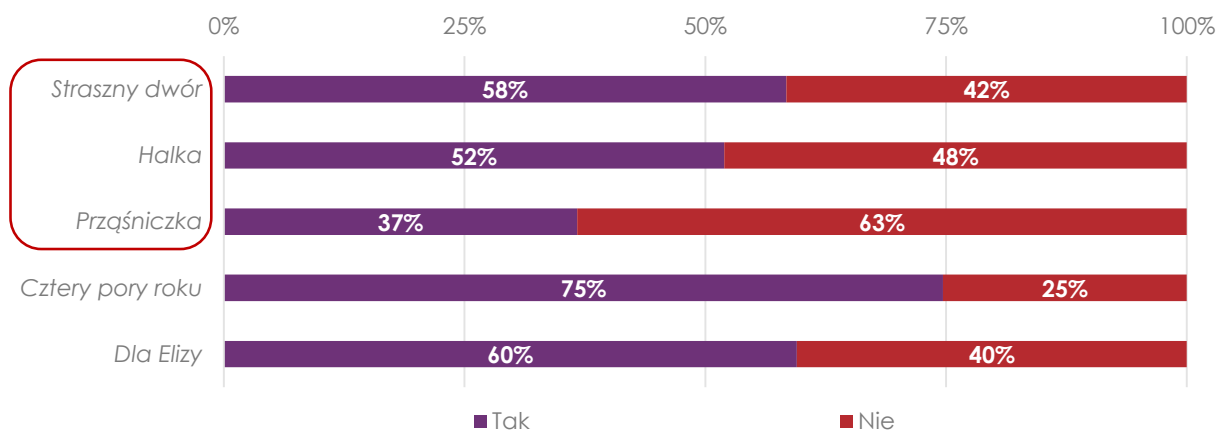
Źródło: NCK/CBOS (N=1000), 2018

* Wartość wskaźników dla poszczególnych utworów zgodnie z ich kolejnością: $p < 0,0001$ V-Cramera=0,344; $p < 0,0001$ V-Cramera=0,319; $p < 0,0001$ V-Cramera=0,341.

Najbardziej znane dzieła Moniuszki (*Straszny dwór*, *Halka*, *Prząśniczka*) pod względem poziomu rozpoznawalności dzieł od pozostałych duża różnica. To, że znajomość twórczości Moniuszki sprowadza się właściwie do tych trzech tytułów, jest spójne z wynikami analizy przeprowadzonej przez Magdalenę Radziejowską, dotyczącej obecności Stanisława Moniuszki i jego dzieł w podstawach programowych, programach nauczania i podręcznikach szkolnych.

W sondażu skierowanym do nastolatków respondentom przedstawiono listę utworów Moniuszki, a następnie spytano, o których z nich kiedykolwiek słyszeli. *Straszny dwór* i *Halkę* kojarzyła ponad połowa badanych. *Prząśniczka* została rozpoznana przez ponad jedną trzecią badanych. Dla uzyskania kontekstu przedstawiono respondentom dwa kanoniczne utwory z gatunku muzyki poważnej. *Cztery pory roku* Antonia Vivaldiego rozpoznało trzy czwarte badanych, z kolei *Dla Elizy* Ludwiga van Beethovena – 60%. Jedynie 2% mniej badanych rozpoznało *Straszny dwór* Moniuszki.

Wykres 17. Rozpoznawalność wybranych dzieł Stanisława Moniuszki wśród nastolatków

Źródło: NCK/IQS (N= 2069), 2018

Uczestnicy zogniskowanych wywiadów grupowych określali Moniuszkę przede wszystkim jako twórcę oper. Wyjścia do opery traktowali jako wyjątkowe wydarzenia, które zwykle odbywają się w towarzystwie członków rodziny czy znajomych. Tak było też w przypadku *Strasznego dworu* czy *Halki*, na które to opery wybrali się w towarzystwie swoich bliskich. Osoby mające okazję obejrzeć i wysłuchać oper Moniuszki zwykle opowiadały o tym doświadczeniu bardzo entuzjastycznie i opisywały je jako silne przeżycie. Były też pod wrażeniem połączenia słowa, muzyki i obrazu w tych dziełach oraz tego, jak muzyka Moniuszki działa na wyobraźnię.

” W zeszłym roku byłem enty raz na „Strasznym dworze” i najciekawsza jest dla mnie aria Stefana, zawsze mam ciary.

FGI, starsi, słuchacze

” [...] ta muzyka wpływa na wyobraźnię. Właściwie można by było usłyszeć wykonanie koncertowe tej opery bez scenografii i kostiumów, a i tak można by było wyobrazić sobie tę scenierię.

FGI Warszawa, starsi, edukatorzy

” To jest bardzo fajne, że jego utwory są bardzo często słowem. To nie jest tylko gra na instrumencie, jeszcze do tego libretto pisze albo jak do „Sonetów krymskich” to już był tekst i on do tego dołożył muzykę, i to jest fajne, że można tego posłuchać w takim zestawie. I to szybciej wchodzi do głowy, jak jest tekst.

FGI Warszawa, młodszy, słuchacze

Podczas dyskusji grupowych pojawił się również wątek muzyki skomponowanej przez Moniuszkę np. do wierszy Adama Mickiewicza: *Świtezianki*, *Sonetów krymskich*. Ten mniej popularny dorobek kompozytora uczestnicy dyskusji bardzo sobie cenili. Część osób muzykę Moniuszki określiła jako prostą. Cecha ta spotkała się z dwiema różnymi interpretacjami. Jedni docenili prostotę jego kompozycji, bo dzięki niej mogły one trafić do licznego grona odbiorców; inni, twierdząc, że jego twórczość jest mało zróżnicowana, mało ambitna czy nawet – siemiężna, nisko oceniali jej walory artystyczne. Niektórzy edukatorzy zwrócili uwagę na to, że problem odbioru dzieł Moniuszki może leżeć w jakości ich wykonania.

” Ale też przez to [jest ciekawy], że to jest chwytliwe, muzyka jest prostsza, trochę takie manifestacje wolnościowe.

FGI, młodszy, słuchacze

” [...] dla mnie ta muzyka nie była na jakimś wysokim poziomie [...].

[...] pisał, żeby to było jak najbardziej popularne. Pieśni są nawet w śpiewnikach, no to już w ogóle nawet w domach śpiewali. Te arie bardzo łatwo wchodzi do głowy.

FGI, młodszy, słuchacze

” Któraś [...] skojarzyła mi się z „Halką” i ze „Strasznym dworem” i to wszystko jest [...] na jedno kopyto.

FGI Warszawa, starsi, edukatorzy

” Kompozytorzy żyjący wcześniej przed nim mają też pewnie większy zakres interpretacji, Mozart, Bach, w zależności od wykonawstwa z tej muzyki naprawdę można wykrzesać wiele, a w przypadku Moniuszki to jest tak, że idzie się jedną interpretacją.

FGI Warszawa, starsi, edukatorzy

Moniuszko dla uczestników dyskusji grupowych nie stanowi pierwszego wyboru w przypadku chęci posłuchania muzyki klasycznej. Niektórzy określili jego twórczość jako muzykę dla koneserów. Jest więc Moniuszko kompozytorem cenionym i lubianym, ale nie ulubionym. Na tyle silnie jest kojarzony ze swoimi najśłynniejszymi operami, że to głównie one definiują jego twórczość nawet w świadomości osób, których zainteresowanie muzyką poważną wykracza poza przeciętną.

” To jest tak, że gdy sobie siedzę i mam ochotę posłuchać czegoś klasycznego, to raczej wybiorę kogoś innego [niż Moniuszkę], ale raczej mam pozytywne skojarzenia.

FGI Warszawa, młodszy, słuchacze

” Nie powiedziałabym, że jestem fanką Moniuszki i bez jego muzyki nie mogłabym żyć, ale rolę Jontka w wykonaniu Kiepurry mam w uszach.

FGI Warszawa, starsi, słuchacze

Wiedza o kompozytorze

Im większym stopniem zainteresowania muzyką poważną cechowały się osoby przebadane w sondażu, tym lepiej oceniały własną wiedzę o kompozytorze³⁰. W przeważającej większości badani orientowali się, w jakiej dziedzinie zastynął Moniuszko. Jego nazwisko wywoływało u nich głównie skojarzenia dotyczące muzyki, opery, tytułów jego utworów. Zdarzało się, że badani wymieniali również skojarzenia pozamuzyczne – nazwy ulic, banknot, markę alkoholu, wskazywali, że jest patronem szkoły. Podsumowując: badani podawali zwykle skojarzenia związane z Moniuszką, choć na dużym poziomie ogólności. Wątek ten poruszamy szczegółowo w części „Wizerunek Stanisława Moniuszki dzisiaj”³¹.

Uczestnicy zogniskowanych wywiadów grupowych przeprowadzonych wśród osób słuchających muzyki poważnej oraz edukatorów również zostali zapytani o to, co wiedzą o kompozytorze. Z ich wypowiedzi wynika, że znają jego pieśni (np. *Prząśniczkę*), konkretne arie (np. arię Jontka z *Halki*), a także mniej znane utwory (uwerturę *Bajka*). Niektórzy respondenci wykazywali się rozległą ogólną wiedzą o muzyce poważnej – używali bogatego słownictwa do jej opisu, wymieniali wielu innych kompozytorów muzyki poważnej.

Badani mówili o Moniuszce jako o twórcy, którego dzieł nie wypada nie znać, lecz wykazali się raczej pobieżną wiedzą o jego biografii. Potrafili jednak umieścić Moniuszkę we właściwym kontekście historycznym, kojarzyli go z patriotyzmem, walką z rosyjską cenzurą, wiedzieli, gdzie Moniuszko żył i pracował.

³⁰ Wskaźnik $p < 0.001$, Tau-c Kendalla = 0,290.

³¹ Patrz s. 39.

” W swoich utworach [Moniuszko] patriotyzm przejawiał, szczególnie, że jego utwory były pisane podczas rosyjskich zaborów i Rosjanie go strasznie nie lubili. Chyba nawet „Straszny dwór” był pisany przeciwko Rosji.

FGI, słuchacze, młodzi

” R2: Wydaje mi się, że dobrze znać życiorys jakiegoś twórcy, żeby go lepiej zrozumieć później.

M: A czy ktoś uważa inaczej, że nie jest specjalnie interesujący jako osoba, jego życiorys, może jest nudny?

R2: Trochę był w Wilnie, trochę był w Warszawie, bo był dyrektorem Teatru Wielkiego. Więc jakiś jednostajny mi się wydaje.

R1: Że nasz, swój.

R4: Tak, nigdzie nie wyjechał, zostawił coś dla swoich, jest wtedy bliższe sercu, poświęcał swoją sztukę dla swego kraju.

M: A z jakim okresem historycznym on wam się kojarzy?

R4: Z zaborami.

FGI, słuchacze, młodzi

Podsumowując: znajomość biografii Stanisława Moniuszki wśród słuchaczy muzyki poważnej jest szeroka, ale nie pogłębiona. Kojarzyli oni kompozytora z patriotyzmem, walką z rosyjską cenzurą, Wilnem i Warszawą oraz okresem zaborów.

6. WIZERUNEK STANISŁAWA MONIUSZKI DZISIAJ

Jak pokazaliśmy w poprzednim rozdziale, mimo że Stanisława Moniuszkę możemy zaliczyć do grona dobrze rozpoznawanych postaci, to znajomość jego twórczości oraz biografii pozostaje raczej powierzchowna. W tym miejscu pójdziemy krok dalej i przyjrzymy się najważniejszym elementom, które składają się na społeczne postrzeganie Moniuszki i wyobrażenia na jego temat. Warto podkreślić, że skoncentrujemy się na obrazie i skojarzeniach podzielanych przez mieszkańców i mieszkanki Polski, a nie na tożsamości Moniuszki czy jakości artystycznej jego dzieł.

Wizerunek to *zbiór przekonań, myśli i wrażeń danego podmiotu (osoby lub grupy) o jakimś obiekcie, przy czym przez obiekt można rozumieć firmę, produkt i jego markę, miejsce bądź osobę*³². Warto dodać, że wizerunek *nie jest wiernym odzwierciedleniem rzeczywistości, ponieważ powstaje w wyniku postrzegania – procesu nacechowanego subiektywizmem jednostki*³³. Zależy od jej życzeń, obaw i przesądów³⁴. Jednocześnie badacze komunikacji społecznej zwracają uwagę, że jest konstruktem modyfikowanym i negocjowanym w ramach procesu komunikacji³⁵. Wizerunek ma wymiar poznawczy i afektywny: składa się na niego zarówno to, co wiemy o danej osobie, miejscu i marce, jak i to, jakie emocje w nas wywołuje.

Badania wizerunku (np. marek, miejsc, osób) to rozwinięta gałąź badań stosowanych, np. badań rynku i organizacji. W badaniach tych sięga się po zaawansowane metody ilościowe, jakościowe (w tym techniki projekcyjne), semiotyczne czy neuromarketingowe. Wobec tego, że wizerunek jest zawsze w jednostkowej świadomości, to badania umożliwiają jedynie pewną jego rekonstrukcję, np. na podstawie wypowiedzi respondentów³⁶. W przypadku badania dotyczącego Stanisława Moniuszki wątek wizerunku był obszarem eksploracji, a nie pogłębieniem istniejących już analiz, ponadto stanowił tylko jeden z komponentów zrealizowanego badania. Skoncentrowaliśmy się na „zmapowaniu” najważniejszych elementów budujących wizerunek kompozytora w objętych badaniem grupach, tj. wśród:

- ◆ ogółu dorosłych Polaków (na podstawie ogólnopolskiego sondażu),
- ◆ młodzieży (na podstawie sondażu mieszkańców Polski w wieku 12–17 lat),
- ◆ osób ponadprzeciętnie zainteresowanych muzyką poważną: słuchaczy i edukatorów (na podstawie zogniskowanych wywiadów grupowych).

Zarysowany w ten sposób obraz uzupełniliśmy wnioskami z pogłębionych wywiadów indywidualnych z profesjonalistami, czyli osobami zawodowo związanymi z instytucjami muzycznymi. Wnioski te są pomocne w rozumieniu prawdopodobnej genezy wizerunku kompozytora, jaki wyłania się z sondażów i dyskusji grupowych.

32 P. Kotler, *Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola*, Gebethner & Ska, Warszawa 1994, s. 549.

33 A. Dewalska-Opitek, *Budowanie wizerunku jednostki terytorialnej na przykładzie województwa śląskiego*, „Zarządzenie Publiczne” 2010, nr 4 (12), s. 84.

34 Tamże.

35 *Badanie wizerunku: ludzie, marki, branże*, red. M. Grech, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012, s. 12.

36 Tamże, s. 13.

Postrzeganie Stanisława Moniuszki wśród ogółu dorosłych Polaków

Najczęstsze spontaniczne skojarzenia dorosłych Polek i Polaków ze Stanisławem Moniuszką pozostają na dużym poziomie ogólności. Jest on powszechnie znany jako kompozytor, twórca muzyki poważnej, opery (ogólnie), *Halki*, *Straszego dworu*. Wskazują na to odpowiedzi na pytanie otwarte: *Z czym kojarzy się Panu/-i Stanisław Moniuszko?*, zadane badanym, którzy zadeklarowali, że słyszeli o kompozytorze. Inne konotacje pojawiały się wyraźnie rzadziej (wymieniało je 1–3% respondentów). 12% badanych (deklarujących, że słyszeli o Moniuszce) nie podało żadnych skojarzeń.

Ilustracja 1. Skojarzenia badanych dorosłych związane ze Stanisławem Moniuszką. Chmura tagów*

Źródło: NCK/CBOS (N=894), 2018. Pytanie otwarte. Ilustracja przedstawia pogrupowane odpowiedzi spontaniczne respondentów: osób, które słyszały o Stanisławie Moniuszce.

* Wielkość i liczebność wyrazów odzwierciedlają częstość występowania odpowiedzi.

Bardziej szczegółowe skojarzenia niż muzyka i muzyka poważna, czyli „opera” i tytuły utworów (*Halka* i *Straszny dwór*), istotnie częściej przytaczali badani z wykształceniem wyższym niż pozostali³⁷. Podobnie wyróżniły się osoby o najwyższych dochodach oraz mieszkańcy największych miast. Spośród grup wiekowych skojarzenia z tytułami oper najczęściej podawali badani z grupy 55–64 lata: 35% z nich przy 4% w przypadku osób z grupy wiekowej 18–24 lata. Tak jak można się było spodziewać, częściej bardziej specyficzne skojarzenia podawały osoby, które deklarowały, że dużo słyszały o Moniuszce. Podobnie wyróżniali się badani deklarujący przynajmniej średnie zainteresowanie muzyką poważną, osoby śledzące wydarzenia publiczne i kulturalne oraz zainteresowane historią, a także badani często uczestniczący w kulturze instytucjonalnej oraz muzykujący³⁸.

37 Względem pozostałych grup wydziałonych ze względu na typ wykształcenia różnica wyniosła od kilku do kilkunastu procent.

38 Wszystkie wyżej opisane różnice są istotne statystycznie. Opierają się na zestawieniu pytania o skojarzenia z pytaniami z kwestionariusza dotyczącymi wyżej opisanych cech badanych (patrz: kwestionariusz w „Aneksie”, s. 63).

Stanisław Moniuszko z punktu widzenia młodzieży

Analogiczne otwarte pytania o skojarzenia ze Stanisławem Moniuszką zadaliśmy młodzieży. Najczęściej podawane odpowiedzi, podobnie jak u dorosłych, odwoływały się do ogólnie określonych obszarów działalności Moniuszki. Były to odpowiedzi „muzyka” i „kompozytor”. 23% badanych nie wymieniło żadnych skojarzeń. Rozkład odpowiedzi potwierdza również kluczowe znaczenie opery i utworów operowych jako tych, z którymi Moniuszko jest kojarzony najczęściej – również wśród młodzieży. Pieśni są znacznie rzadziej przywoływane.

Ilustracja 2. Skojarzenia badanych nastolatków związane ze Stanisławem Moniuszką. Chmura tagów*

Źródło: NCK/IQS (N=2069), 2018. Pytanie otwarte. Ilustracja przedstawia pogrupowane odpowiedzi spontaniczne respondentów: osób, które słyszały o Stanisławie Moniuszce. Wielkość i liczebność wyrazów odzwierciedlają częstość występowania odpowiedzi.

* Wielkość i liczebność wyrazów odzwierciedlają częstość występowania odpowiedzi.

Szczegółowe porównywanie częstości wskazań poszczególnych odpowiedzi wśród dorosłych i młodzieży nie jest uprawnione ze względu na różnice metodologiczne obydwu przeprowadzonych sondaży³⁹. Warto jednak zwrócić uwagę na najbardziej znaczące różnice w rozkładzie częstości wymienianych skojarzeń – w obydwu sondażach akcenty ułożyły się nieco inaczej. W przypadku młodzieży najpopularniejszą odpowiedzią był „kompozytor” (podało ją 23%), a skojarzenie, które najczęściej pojawiało się wśród dorosłych, czyli muzyka poważna, było przez młodych wymieniane znacznie rzadziej (podało je 8% przy 24% dorosłych). Może się to wiązać z szerszymi przemianami uczestnictwa w kulturze muzycznej. Badania wskazują, że przywiązanie do określonych gatunków muzycznych straciło na znaczeniu⁴⁰. Gatunek przestał być kluczowym kryterium przy wyborze i ocenie dzieł muzycznych. Te przemiany w odbiorze i klasyfikowaniu muzyki mogą się zaznaczać wyraźniej wśród młodzieży niż dorosłych.

39 Patrz: „Cel badania i metodologia”, s. 7.

40 T. Kukołowicz, *Jakie są gusta muzyczne polskich nastolatków?*, <https://www.nck.pl/badania/aktualnosci/preferencje-muzyczne-nastolatkow> [dostęp: 26.03.2019].

Kolejną różnicą w odpowiedziach młodzieży względem rezultatu sondażu wśród dorosłych jest szerszy wachlarz odpowiedzi na pytanie o skojarzenia ze Stanisławem Moniuszką (wymienione przez więcej niż 1% badanych), co odzwierciedla wyżej przedstawiona chmura słów. Częściowo wyjaśnić to może liczniejsza próba w przypadku badania osób w wieku 12–17 lat. Innym możliwym wyjaśnieniem jest wpływ szkoły i przekazywanych tam informacji, które młodzieży łatwiej jest przywołać z pamięci w sytuacji badania niż dorosłym mającym lata szkolnej edukacji za sobą.

Stanisław Moniuszko słowami słuchaczy i edukatorów

Na podstawie sondażu wśród dorosłych i młodzieży dowiedzieliśmy się, jakie są najczęstsze skojarzenia z postacią Moniuszki. Ze względu na ograniczenia tej metody nie mieliśmy jednak możliwości szerzej omówić z badanymi podawanych przez nich haseł. Taką okazję stworzyły dopiero zogniskowane wywiady grupowe, podczas których poznaliśmy perspektywę innej celowo dobranej grupy: osób przynajmniej umiarkowanie zainteresowanych muzyką poważną (słuchaczy i edukatorów muzycznych oraz animatorów kultury)⁴¹.

Podczas dyskusji grupowych badani zapisywali indywidualnie pierwsze myśli, które przychodzą im do głowy, gdy słyszą „Stanisław Moniuszko”. Następnie zachęciliśmy ich do wyjaśnienia zapisanych haseł i otworzyliśmy dyskusję, podczas której badani, stymulowani wypowiedziami innych, dodawali kolejne wątki. Poniższa ilustracja jest graficznym przybliżeniem efektów jakościowej analizy zebranego materiału. Uwzględnia zarówno kognitywne (poznawcze), jak i afektywne (emocjonalne) wymiary wizerunku. Przedstawiono słowa użyte przez badanych.

Ilustracja 3. Tematycznie pogrupowane skojarzenia ze Stanisławem Moniuszką pojawiające się w wypowiedziach uczestników zogniskowanych wywiadów grupowych: słuchaczy i edukatorów

Źródło: opracowanie własne na podstawie wszystkich FGI zrealizowanych w ramach badania⁴²

Analiza wywiadów grupowych potwierdza kluczową rolę opery, w tym najbardziej znanych dzieł Moniuszki (*Halki* i *Straszny dwór*), w percepcji twórczości tego kompozytora. Obok opery drugą gałęzią jego artystycznej działalności najbardziej z nim kojarzoną są pieśni (wymieniano takie tytuły, jak: *Prząśniczka*, *Świtezianka*, *Dziad i baba*).

41 Patrz: „Cel badania i metodologia”, s. 7.

42 Patrz: tamże.

Skojarzenia te ograniczały się do kilku najbardziej znanych dzieł Moniuszki, nawet w przypadku osób związanych zawodowo z muzyką (edukatorów) oraz słuchaczy muzyki poważnej. Dobrze obrazuje to poniższy cytat:

” Ja właśnie byłem na operze, akademii muzyczna gdzie tam szalała z Moniuszką, ale to były utwory, których nigdy nie słyszałem, znałem je tylko z encyklopedii. Któraś, chyba „Verbum Nobile”, skojarzyła mi się z „Halką” i „Strasznym dworem” [...].

FGI Warszawa, starsi, edukatorzy

Podczas wywiadów grupowych jako kluczowe pojęcia łączone z postacią i twórczością Moniuszki pojawiły się także: polskość, patriotyzm, tożsamość narodowa, co jest spójne z obrazem Moniuszki jako wieszczki narodowej, tworzącego ku pokrzepieniu serc Polaków.

” Moniuszko jest dla mnie..., to jest takie polskie, to jest taka polska nuta, nie wiem, jak to określić, taka romantyczna.

FGI Warszawa, starsi, słuchacze

” [...] jest bardzo narodowy, totalnie polski od A do Z.

FGI Warszawa, starsi, edukatorzy

” Moniuszko to pieśni, a te pieśni to polskość zaklęta w słowa.

FGI Warszawa, starsi, edukatorzy

Słuchacze i edukatorzy zwracali uwagę na kontekst historyczny, w którym powstawały dzieła Moniuszki, oraz z uznaniem mówili o ich funkcji w owym czasie, jaką było podtrzymywanie narodowej tożsamości pod zaborami. Część dyskutantów wyrażała jednak wątpliwość, czy twórczość Moniuszki, wobec zmienionego kontekstu społeczno-politycznego, współcześnie pozostaje aktualna i ciekawa. Inni komentowali, że narodowy charakter dzieł Moniuszki (przede wszystkim osadzenie w polszczyźnie) może stanowić przeszkodę dla upowszechniania ich poza granicami kraju. Kontakt z dziełami kompozytora nie daje niektórym słuchaczom poczucia obcowania z tym, co postrzegane jako „światowe” i „modne”.

” W tych czasach, w których żył, muzyka była formą przekazu treści patriotycznych. Biorąc pod uwagę różne powstańcze historie, to był strzał w dziesiątkę, ale pytanie, czy ma to jakieś punkty wspólne z naszymi czasami.

FGI Warszawa, starsi, edukatorzy

” [...] może to zabrzmieć obrazoburczo albo wcale, ale dla mnie wrogiem do tego, by obcować z Moniuszką, jest ta jego polskość. W momencie, kiedy sięgam po innych kompozytorów, to mam okno na świat, a on jest taki hermetyczny w tej swojej twórczości. Jak Marta powiedziała – odmienia przez przypadki słowo „Polska”. Jestem dość zmęczony tą tematyką, a dwa – jest to też kompozytor, który trąci myszką, jakiś archaizm jest w tym zaklęty.

FGI Warszawa, starsi, edukatorzy

Kolejną asocjacją powtarzającą się w wypowiedziach słuchaczy i edukatorów jest ludowość i folklor, z których czerpał kompozytor. Nazwisko Moniuszki wywołuje również skojarzenia z romantyzmem, sielankowością, dworkiem.

” *[Kojarzy się] z czasami „Pana Tadeusza”.*

Tak, taki dworek.

To jest właśnie taki klimat, takie eleganckie towarzystwo.

Jakaś sielanka.

FGI Warszawa, młodszy, słuchacze

Istotne dla wizerunku Moniuszki wyłaniającego się z przeprowadzonych dyskusji jest również łączenie go z takimi pojęciami, jak: klasyka, kanon, historia muzyki czy kultury polskiej. Badanym edukatorom kompozytor kojarzył się również ze szkołą, patronowaniem szkołom i instytucjom, „repertuarem obowiązkowym”.

” *Ja go za to [patriotyzm] bardzo cenię i szanuję. Ja nie pieję z zachwytu, ale mam swoje ulubione, ta „Paria” mi została. Natomiast uważam, że jeśli Polska ma się kojarzyć komuś, kto w ogóle nie zna polskości, muzyki, to będzie Chopin, Moniuszko, jeśli chodzi o skrzypce – Wieniawski. To jest narodowość, każdy kraj ma swojego guru muzycznego, mówię w cudzym języku. Więc jak mówię „polskość”, to na pewno Chopin. Moniuszko – to jest folklor, podwaliny, to jest muzyka stylizowana, na bazie polskości potrafił coś stworzyć.*

FGI Warszawa, starsi, słuchacze

Wyżej opisane elementy wizerunku Moniuszki (na ilustracji nr 3, s. 42, zaznaczone jako główne) pojawiały się w największym natężeniu podczas dyskusji. Społeczny obraz kompozytora uzupełniają jednak dodatkowe elementy. Edukatorzy muzyczni zwracali uwagę, że Moniuszko kojarzy się przede wszystkim z wokalem/śpiewem (jego twórczość jest wykorzystywana do kształcenia wokalnego), a także z prostotą, melodyjnością i chwytliwością melodii. Z perspektywy edukacji muzycznej dzieci była to istotna zaleta utworów kompozytora.

” *Śpiewamy sobie „Śpiewnik domowy” [w ognisku muzycznym], bo to dla takich dzieciaków jest najprostsze.*

To dla mnie zadziwiające, że im się chce takie... w dobie dzisiejszego ataku różnych prostszych melodii.

Tak, i „Świteziankę” śpiewaliśmy, różne pieśni. Teraz jest stulecie niepodległości, tak że mamy pieśni patriotyczne, więc bazujemy na prostych utworach, które oni są w stanie zaśpiewać. Nie będziemy śpiewać arii, chociaż zaproszeni goście śpiewają, ale żeby zainteresować ich po prostu. Tylko taka praca jest u nas.

FGI Warszawa, starsi, edukatorzy

” *A ja na przykład nie odczuwam, że jest go [Moniuszki] jakoś mało, bo w świecie wokalnym jest go dużo: ma festiwal Moniuszkowski w Teatrze Wielkim, o którym mówią wszyscy, w Kudowie-Zdroju, w Białymstoku. W każdym większym mieście jest festiwal Moniuszkowski właśnie – ale właśnie, który się skupia na wokalu, dla osób, które kończą wokal, więc z mojej perspektywy na przykład jest go dużo.*

FGI Warszawa, młodszy, edukatorzy

Uczestnicy fokusów odwoływali się również do tematyki utworów, które nawiązują do życia codziennego i, jak ujął to jeden z badanych, do „zwykłych spraw zwykłych ludzi”. Inne skojarzenia z Moniuszką, które były odwołaniem do cech przypisywanych jego dziełom, to: widowiskowość, dramaturgia, teatralność, podniosłość.

” No właśnie, tak, tak. Bardzo... tam bardzo, no kurczę, dzieje się.

Dlatego to bardzo dobre skojarzenia, ta akcja, stąd ten wyraz [w kontekście skojarzeń z Moniuszką].

FGI Warszawa, młodszy, edukatorzy

Nawiązania do biografii Moniuszki pojawiające się podczas wywiadów grupowych ograniczały się do takich określeń, jak: patriota, zwykły mieszczanin, ojciec wielu dzieci o mało spektakularnym życiorysie. Całość dyskusji sugeruje, że nawet wśród osób zaznajomionych z twórczością kompozytora jego biografia pozostaje mało znana.

” Ja go widzę jako sztywniaka.

A mnie się kojarzy z ciepłem, jak miał tyle dzieci [...].

Nikt mi nie powiedział w szkole, tak zwanej normalnej, na lekcji historii nic o Moniuszce.

FGI Warszawa, starsi, edukatorzy

” Właśnie, ja tak naprawdę nie mam obrazu jego twarzy na przykład, wiecie? [...]

[Moderatorka] A wy macie?

No nie bardzo.

No właśnie.

Ma okulary?

Imię, nazwisko i lista kompozycji.

FGI Warszawa, młodszy, edukatorzy

” On był zwykłym mieszczaninem, patriotą.

Nie był jak Chopin, romanse itd.

On miał jedną żonę.

FGI Warszawa, młodszy, edukatorzy

Pojawiło się też, chociaż odosobnione, skojarzenie z muzyką organową.

” Ja akurat kocham Moniuszkę za te organy, kocham z nimi obcować i z organami mi się kojarzy.

FGI Warszawa, starsi, edukatorzy

„Obciążenie” dla, ogólnie rzecz ujmując, pozytywnego wizerunku Moniuszki stanowią niewątpliwie takie określenia, jak: siermiężny, obciachowy, „cepelia”, trącący myszką i passé. Wymienione skojarzenia wywoływały dyskusję i zaznaczyły się wyraźniej w wypowiedziach edukatorów.

” [...] ta ludowość chyba mu ciąży obecnie, bo teraz nie jest popularne obcowanie z tym, propagowanie. Ludowość jest taka „passé”, taka socjalistyczna, może wiocha, no to po co się tym zajmować.

FGI Warszawa, młodzi, edukatorzy

” Kompozytorzy żyjący wcześniej przed nim mają też pewnie większy zakres interpretacji. Mozart, Bach, w zależności od wykonawstwa z tej muzyki naprawdę można wykrzesać wiele, a w przypadku Moniuszki to jest tak, że idzie się jedną interpretacją. [...]

No i nie chcę określać tak, ale takie siermiężne, kurczę, było to wszystko.

FGI Warszawa, starsi, edukatorzy

” Chopin jest snobistyczny, a Moniuszko nie. Jak chcę zabłysnąć przed dziewczyną, że jestem wielce intelektualny – Chopin i nie będzie obciachu.

FGI Warszawa, młodzi, edukatorzy

Porównania z Chopinem jako drugą ikoniczną dla polskiej muzyki postacią powracały podczas dyskusji. Chopin był określany jako bardziej uniwersalny, międzynarodowy, mniej związany ze słowem, ale też „lepiej się sprzedający” (zdaniem dyskutantów trudniej dostać bilety na koncerty). Z kolei Moniuszko wydawał się badany bardziej zwyczajny, „swojski”, ale też bardziej niszowy – kompozytor specyficzny, nie dla wszystkich, którego twórczość trafia tylko w określone zainteresowania i gusta.

” Nie sądzę, by muzyka Moniuszki była gorsza niż Chopina, tak uważam w każdym razie, ale ona jest inna i tyle. Natomiast wydaje mi się, że zupełnie inne czynniki musiały tutaj wziąć górę, bo nie widzę w tej jego muzyce nic gorszego, absolutnie.

FGI Warszawa, młodzi, edukatorzy

” To jest kompozytor [Moniuszko] dla konesera.

Tak, który go wybiera absolutnie świadomie.

Nie jest to może kompozytor pierwszego wyboru [...].

Bo trzeba być wkręconym w to.

Bo to jest jak ze zbieraniem znaczków z bocianami – możesz zbierać wszystko, znaczki, a możesz mieć bzika na punkcie bocianów, to jest wyższa szkoła, żeby się zainteresować.

FGI Warszawa, starsi, edukatorzy

” Chopin np. pisał pieśni, ale nie aż tyle, i Moniuszko skupił się jedynie na wokalu, na przekazie słownym, a Chopin jest bardziej bez słów, bardziej uniwersalny i może dlatego też był bardziej międzynarodowy. Zawsze jak coś jest bez słów, to szybciej dotrze.

FGI Warszawa, młodzi, edukatorzy

Eksperci ze środowiska muzycznego o uwarunkowaniach wizerunku Stanisława Moniuszki

Jednym z komponentów badania były wywiady z ekspertami, czyli osobami związanymi profesjonalnie ze światem operowym, a także kształtującymi (obecnie bądź w przeszłości) program instytucji upowszechniających i rozwijających kulturę muzyczną w Polsce. Poniżej podsumowujemy opisywane przez nich konteksty i uwarunkowania obecności Moniuszki w polskiej kulturze, które mogą mieć wpływ na uproszczony odbiór jego postaci i twórczości.

Czynniki wpływające na percepcję dzieł Stanisława Moniuszki wyróżnione przez ekspertów:

- ◆ sposób prezentacji dzieł Moniuszki: częste niskiej jakości wykonawstwo, niedostatek odważnych interpretacji, sztafpowe odczytania – co z kolei jest konsekwencją m.in.:
 - braku materiałów nutowych i współczesnych, krytycznych studiów nad twórczością kompozytora,
 - rozmiągających się oczekiwań dwóch typów publiczności, które uwzględniać muszą instytucje: melomanów domagających się klasycznych odczytań oraz słuchaczy poszukujących niebanalnych interpretacji;
- ◆ skromna obecność dzieł Moniuszki w repertuarach instytucji muzycznych: ograniczona do kilku najstynniejszych tytułów;
- ◆ stosunek do Moniuszki w środowisku artystycznym: niechęć części śpiewaków do śpiewania po polsku (traktowanego jako czynnik ograniczający światową karierę), pomniejszanie wartości polskiego dziedzictwa w porównaniu do kultury zachodniej.

7. MONIUSZKO W PROGRAMACH NAUCZANIA I W PRACY EDUKATORÓW

Niniejszy rozdział prezentuje fragment ekspertyzy przygotowanej przez Magdalenę Radziejowską, wieloletnią nauczycielkę przedmiotów teoretycznych w Państwowej Szkole Muzycznej II st. im. J. Elsnera w Warszawie, w latach 2002–2012 dyrektorkę Zespołu Państwowych Szkół Muzycznych nr 1 w Warszawie. Kompletny dokument został wydany pod nazwą: *Obecność postaci i twórczości Stanisława Moniuszki w podstawach programowych, programach nauczania i podręcznikach szkolnych*. Publikacja jest dostępna na stronie internetowej NCK⁴³.

Obecność Stanisława Moniuszki w polskiej kulturze edukacyjnej

Podsumowując analizy podstaw programowych, programów nauczania i podręczników szkolnych, otrzymujemy potwierdzenie obecności Stanisława Moniuszki w polskiej kulturze edukacyjnej minionego stulecia. Jednocześnie, wraz z biegiem lat, obserwuje się wyraźną tendencję stopniowego ograniczania tej obecności w XXI w. w stosunku do wieku XX, szczególnie w szkolnictwie ogólnokształcącym.

Moniuszko w edukacji ogólnokształcącej i w edukacji muzycznej

Uczeń szkoły ogólnokształcącej poznaje postać Stanisława Moniuszki z zasady na lekcjach muzyki w szkole podstawowej, głównie na II etapie edukacyjnym, w klasach IV–VI (obecnie IV–VII). Ponadto, w zależności od przyjętych przez szkołę programów nauczania i podręczników, może mieć styczność z informacją o kompozytorze i jego twórczością także na lekcjach historii w szkole podstawowej oraz języka polskiego w szkole ponadpodstawowej. Stopień poznania jest skromny, oparty na znajomości co najwyżej pięciu utworów i sprowadzony do hasłowej informacji „twórca polskiej opery narodowej i pieśni”.

Uczeń szkoły muzycznej wiedzę o Moniuszce otrzymuje w toku całej edukacji, z zasady od klasy IV do XII, a informacje o kompozytorze w toku nauki powtarzane są trzykrotnie – w ramach audycji muzycznych, literatury muzycznej oraz historii muzyki. Obszerniejszy jest także repertuar Moniuszkowskich dzieł, które może poznać – także w sposób czynny, wykonawczo – m.in. na lekcjach kształcenia słuchu, co stanowi ważne uzupełnienie oferty przedmiotów historyczno-muzycznych, w których ilość informacji o Moniuszce również jest stopniowo redukowana.

W obu typach szkolnictwa, ogólnokształcącym i muzycznym, ilość i częstość występowania postaci i kompozycji Moniuszki jest dwukrotnie lub trzykrotnie mniejsza niż Fryderyka Chopina. Różnicę tę znacząco pogłębia niemal pełny brak Moniuszki w nauczaniu historii i języka polskiego, przy niemal 100% obecności nazwiska Chopina w podręcznikach do obu wskazanych przedmiotów w szkołach ogólnokształcących, na wszystkich etapach edukacji.

Repertuar utworów Stanisława Moniuszki w obu pionach szkolnictwa

Na różnicę w recepcji twórczości Stanisława Moniuszki przez uczniów szkół ogólnokształcących i uczniów szkół muzycznych wskazuje repertuar obecny w podręcznikach

43 Patrz: <https://www.nck.pl/badania>.

dla obu pionów szkolnictwa. Niżej, w tabeli nr 8, przedstawiono zestawienie oparte na podręcznikach do muzyki w szkole ogólnokształcącej oraz do audycji muzycznych i historii muzyki w szkole muzycznej, wybierając spośród badanych źródeł pozycje powtarzające się w większości podręczników z XXI w.

W zestawieniu pominięto utwory wymieniane w podręcznikach wyłącznie z tytułu, bez omówienia i wskazań do poznania słuchowego lub wykonawczego. Uwzględniono wyłącznie repertuar wskazany do wystuchania.

W tabeli pogrubioną czcionką zaznaczono utwory występujące we wszystkich podręcznikach⁴⁴.

Tabela 8. Repertuar dzieł Stanisława Moniuszki w szkołach ogólnokształcących i muzycznych

Gatunek	Tytuł	Utwór	Szkoła ogólnokształcąca – występowanie i częstotliwość	Szkoła muzyczna – występowanie i częstotliwość
Opera	<i>Halka</i>	polonez	tak	tak
		mazur	tak	tak
		dumka Jontka Szumią jodły	tak, rzadko	tak
		aria Halki <i>Gdyby rannym słonkiem</i>	tak, rzadko	tak
		tańce góralskie	tak, sporadycznie	tak, rzadko
		dumka Jadwigi <i>Biegnie słuchać w lasy</i>	nie	tak, rzadko
		chór <i>Ojcze z niebios, Boże, Panie</i>	nie	tak
	<i>Straszny dwór</i>	mazur	tak	tak
		aria Miecznika <i>Kto z mych dziewczek</i>	tak	tak
		aria Stefana <i>Cisza dokoła, noc jasna</i>	tak, rzadko	tak
		aria Skołuby <i>Ten zegar stary</i>	tak	tak
		chór dziewcząt <i>Spod igiełek kwiaty rosą</i>	nie	tak
		chór rycerzy <i>Więc gdy się rozstaniem</i>	nie	tak, rzadko
	<i>Hrabina</i>	polonez	tak, sporadycznie	tak, rzadko

44 Pominięto utwory wskazane do wystuchania tylko w jednym podręczniku.

Gatunek	Tytuł	Utwór	Szkoła ogólnokształcąca – występowanie i częstotliwość	Szkoła muzyczna – występowanie i częstotliwość
Pieśń	<i>Kozak</i>		tak, rzadko	tak
	<i>Kum i kuma</i>		tak, rzadko	tak, rzadko
	<i>Morel</i>		nie	tak, rzadko
	<i>Pieśń wieczorna</i>		tak, rzadko	tak
	<i>Prząśniczka</i>		tak	tak
	<i>Przylecieli sokołowie</i>		nie	tak, rzadko
	<i>Stary kapral</i>		tak, rzadko	tak
	<i>Wesół i szczęśliwy</i>		tak	tak
	<i>Wiosna</i>		nie	tak, rzadko
	<i>Złota rybka</i>		tak, sporadycznie	tak, rzadko
	<i>Znasz-li ten kraj</i>		tak, rzadko	tak
Ballada	<i>Dziad i baba</i>		tak	tak
	<i>Trzech budrysów</i>		tak	tak
	<i>Czaty</i>		tak, sporadycznie	tak, rzadko
	<i>Świtezianka</i>		tak, sporadycznie	tak, sporadycznie
	<i>Pani Twardowska</i>		nie	tak, sporadycznie
Kantata	<i>Widma</i>		nie	tak, sporadycznie
Muzyka religijna	<i>Litanie ostrobramskie</i>		nie	tak, rzadko
	<i>Msza piotrowińska</i>		nie	tak, sporadycznie
	<i>Msza żałobna</i>		nie	tak, sporadycznie
Muzyka kameralna	Kwartet smyczkowy		nie	tak, sporadycznie
Muzyka symfoniczna	<i>Bajka</i>	uwertura	tak, rzadko	tak
	<i>Halka</i>	uwertura	nie	tak, rzadko
	<i>Straszny dwór</i>	uwertura	nie	tak, rzadko

Źródło: opracowanie własne

W obu pionach szkolnictwa – ogólnokształcącym i muzycznym – obserwuje się wspólny kanon dzieł Moniuszki, sprowadzony do trzech utworów: poloneza z opery *Halka*, arii Skołuby i mazura z opery *Straszny dwór* oraz pieśni *Prząśniczka*. W szkołach ogólnokształcących *Prząśniczka* jest z reguły jedynym utworem Moniuszki wskazywanym do poznania czynnego, śpiewu lub gry na flecie prostym. W szkołach muzycznych kanon rozszerza się o kolejne cztery pozycje: dumkę Jontka z *Halki*, arię Miecznika ze *Straszne-go dworu*, balladę *Trzech budrysów* oraz uwerturę *Bajka*.

Moniuszko w programach nauczania i podręcznikach z XX i XXI w.

Dla porównania z programami nauczania i podręcznikami z XX i XXI w. przytacza się repertuar moniuszkowski przeznaczony do wykonania (!) na *lekcjach śpiewu zbiorowego w szkołach początkowych i niższych klasach szkół średnich z 1924 r.*⁴⁵: *Ojciec z niebios, Boże, Panie, Pieśń poranna, Przysłaniczka, Znasz-li ten kraj, Żwawy chłopczyk*. To 5 pieśni śpiewanych w szkole podstawowej.

Repertuar przedmiotu audycje muzyczne w programie z 1929 r.⁴⁶, obowiązkowego w gimnazjum wyższym (odpowiednik współczesnego liceum), obejmował wybór dzieł Moniuszki niemal tożsamy z obecną ofertą szkół muzycznych II stopnia i zawierał ponad 10 utworów – 17 pozycji, ale w tym po kilka fragmentów z każdej opery, które nauczyciel prezentował we własnym, wokalnym i instrumentalnym (na fortepianie) wykonaniu:

- ◆ opera *Halka* – uwertura oraz przedstawienie treści i fragmentów całej opery, obowiązkowe: mazur, aria *Szumią jodły*;
- ◆ opera *Straszny dwór* – przedstawienie treści i fragmentów całej opery, obowiązkowe: mazur;
- ◆ opera *Hrabina* – przedstawienie treści i fragmentów całej opery, obowiązkowe: polonez;
- ◆ uwertura fantastyczna *Bajka*;
- ◆ pieśni: *Znasz-li ten kraj, Pieśń wojenna, Stary kapral, O, matko moja!, Krakowiaczek, Piosnka żołnierska, Pieśń wieczorna, Kozak, Wiosna, Przysłaniczka, Czaty, Trzech budrysów, O władco świata (Modlitwa)* itp.

Jak stwierdził Tadeusz Joteyko: *pieśni Moniuszki są bardzo lubiane przez młodzież, należy je nieraz powtarzać*⁴⁷.

Po wojnie, w pierwszym programie nauczania lekcji słuchania muzyki (audycji muzycznych) z 1949 r. wymieniono 25 kompozycji Moniuszki do obowiązkowego wysłuchania, a w jedynym ówczesnym podręczniku, *Małej historii muzyki* Józefa Reissa (wyd. 1 z 1946 r.) podane są 24 tytuły utworów Moniuszki.

W podręczniku dla szkół muzycznych z 1980 r. umieszczono 20 utworów reprezentujących wszystkie tworzone przez Moniuszkę gatunki, zaś w najnowszym, z 2005 r., już tylko 8 tytułów, z zaleceniem wysłuchania 10 fragmentów jednej opery, *Straszny dwór*.

Przekrojowe, historyczne porównanie repertuaru moniuszkowskiego w programach i podręcznikach do muzyki dla szkół ogólnokształcących oraz w programach i podręcznikach do audycji muzycznych i historii muzyki dla szkół muzycznych przedstawia tabela nr 9 (patrz: s. 52).

Przyjęto stały interwał czasowy dziesięciolecia jako okres objęty obserwacją i 20 lat jako dystans między dekadami.

Źródła wykorzystane do porównania wybrano według zasady reprezentatywności, czyli np. programy nauczania obowiązujące wszystkie szkoły danego typu lub jeden

45 T. Joteyko, *Podręcznik do nauki szkolnej śpiewu zbiorowego*, Gebethner i Wolff, Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź 1924, wyd. 3 zm.

46 Tenże, *Materiały do Audycji muzycznych w gimnazjum wyższym*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1929.

47 Tamże.

funkcjonujący na rynku podręcznik (lata 1950–1990). Dla ostatniej dekady wybrano programy i podręczniki najczęściej wskazywane przez użytkowników.

W tabeli brak dostępu do podręcznika lub programu (np. do historii muzyki dla szkoły muzycznej z lat 1920–1930) wskazano przez pozostawienie pustej komórki. Z kolei brak programu lub podręcznika dopuszczonego do użytku przez właściwego ministra (np. związany z brakiem nauczania przedmiotu w danej dekadzie) zaznaczono myślnikiem (kreską).

W porównaniu, dla zachowania spójności, uwzględniono szkoły podstawowe oraz ponadpodstawowe bez wyodrębniania gimnazjów. W latach 1920–1930 gimnazja stanowiły odpowiednik współczesnego liceum, w okresie 1950–1990 nie było ich, zaś w ostatniej dekadzie 2010–2018 są wygaszane, a prowadzona w nich edukacja muzyczna nie ma istotnego wpływu na wynik porównania.

Tabela 9. Obecności Stanisława Moniuszki w programach nauczania i podręcznikach w latach 1920–2018

Dekada	Źródło	Szkoły ogólnokształcące		Szkoły muzyczne	
		szkoła podstawowa: liczba utworów	szkoła licealna: liczba utworów	szkoła podstawowa: liczba utworów	szkoła licealna: liczba utworów
1920–1930	podręcznik	6	–	–	–
	program	–	17	–	–
1950–1960	podręcznik	14 ^a		24	24
	program		8	25	
1980–1990	podręcznik		7 ^b	3	20
	program		8	– ^c	15
2010–2015	podręcznik	6	–	10	8 ^d
	program	6	–	10	10
2016–2018	podręcznik	6	–	4 ^d	8 ^d
	program	13	–	[– ^c] ^e	[11] ^e

Źródło: opracowanie własne

^a Podręcznik dla klasy VIII szkoły podstawowej z 1966 r.

^b Podręcznik z 1997 r.

^c Program wskazuje Moniuszkę, ale nie podaje kanonu utworów.

^d Podręczniki wydane w 2005 i 2006 r., używane także obecnie; podana liczba dotyczy utworów wskazanych do wysłuchania, a oba podręczniki podają po kilkanaście tytułów dzieł Moniuszki.

^e Przedstawiono programy szkolne z powodu braku programów dopuszczonych przez ministra.

Wnioski i rekomendacje

Zmiany systemu edukacji – zmienna liczba klas szkoły podstawowej, liceów i techników, obecność lub brak w systemie gimnazjum – nie wywarły istotnego wpływu na ramowe plany nauczania muzyki w szkołach wszystkich typów: ogólnokształcących i muzycznych. W minionym dwudziestoleciu (1999–2019) nieznacznie wzrosła ranga edukacji muzycznej w szkołach ogólnokształcących w stosunku do lat 90. XX w. Przejawia się to

zwiększoną liczbą godzin przeznaczonych na obowiązkowy przedmiot muzyka (z 5,5 godziny w dwunastoletnim cyklu kształcenia w latach 1999–2008 do 7 godzin w tym samym cyklu od roku 2008 do chwili obecnej). Pozytywną zmianą dla kształcenia muzycznego była likwidacja bloku przedmiotowego sztuka i wprowadzenie od 2008 r. kształcenia przedmiotowego odrębnego w zakresie muzyki i plastyki.

Zmiany ramowych planów nauczania w szkolnictwie muzycznym od 2014 r. wprowadziły kolejne redukcje godzin przeznaczonych na kształcenie historyczno-muzyczne. W efekcie są one zmniejszone o 23% w sześcioletnim cyklu kształcenia na II etapie edukacyjnym (szkoła średnia) w stosunku do wymiaru godzin utrwalonego ponad czterdziestoletnią tradycją.

Liczba godzin na realizację przedmiotu (przedmiotów) wiąże się w sposób bezpośredni z treściami podstawy programowej i w następstwie wpływa na programy nauczania, co potwierdziły przeprowadzone analizy. Badane podstawy programowe i programy nauczania wykazały redukcję treści związanych ze Stanisławem Moniuszką, zwłaszcza w przedmiotach realizowanych blokowo w obu rodzajach szkół.

Treści podstawy programowej do przedmiotów muzyka, język polski, historia, wiedza o kulturze, wiedza o społeczeństwie na przestrzeni 19 lat nie wniosły istotnych zmian w stosunku do prezentacji postaci i twórczości Moniuszki.

Moniuszko obligatoryjnie występuje wyłącznie w podstawie programowej przedmiotu muzyka dla szkoły podstawowej i dotychczasowego gimnazjum.

Istotną zmianę wnosi podstawa programowa przedmiotu muzyka, poziom podstawowy (jeden z trzech przedmiotów do wyboru) dla liceum i technikum, w której centrum znajdują się kompetencje multimedialne oraz znajomość instytucji kultury muzycznej, przez co nie pojawiają się w niej nazwiska kompozytorów czy znajomość epok, stylów i gatunków muzycznych. Do chwili obecnej żadne wydawnictwo nie opublikowało programu i podręcznika do przedmiotu muzyka – poziom podstawowy dla liceum i technikum. Zjawiskiem zasługującym na uwagę jest odwrotna proporcjonalność występowania treści o Moniuszce w podstawie programowej i programach nauczania dla szkół ogólnokształcących i dla szkół muzycznych.

W 2008 r. podstawa programowa kształcenia ogólnego nałożyła na dwa przedmioty obowiązek propagowania osoby i twórczości Moniuszki – programy nauczania historii i społeczeństwa obowiązek ten spełniły symbolicznie. Od chwili usunięcia nazwiska kompozytora z podstawy programowej w 2017 r. autorzy całkiem „relegują” go z programów i podręczników. W efekcie następuje rugowanie Moniuszki z panteonu twórców kultury narodowej i ze świadomości młodych Polaków. Jedynym kompozytorem polskim utrwalanym w świadomości uczniów tak na lekcjach języka polskiego, jak i historii jest Fryderyk Chopin.

Wszystkie przedmioty humanistyczne nauczane na wszystkich etapach edukacyjnych stwarzają możliwość, a w przypadku historii i języka polskiego wręcz potrzebę wprowadzenia osoby i twórczości Stanisława Moniuszki. Tymczasem zbadane programy nauczania i podręczniki szkolne do przedmiotów humanistycznych z lat 1999–2017 potwierdzają pełny brak wykorzystania okazji do propagowania dzieła i osoby Moniuszki

w toku nauki szkolnej, a nieliczne wyjątki są potwierdzeniem reguły ignorowania postaci i twórczości kompozytora.

W programach nauczania muzyki i w podręcznikach do niej obserwuje się znaczne rozbieżności w wykorzystaniu dzieł Moniuszki do wprowadzania lub egzemplifikowania wskazanych treści programowych. W edukacji wczesnoszkolnej oraz na II etapie edukacyjnym powszechna jest tendencja do ilustrowania części lub większości zagadnień przykładami z repertuaru dziecięcego tworzonego na potrzeby podręcznika lub utworami z repertuaru współczesnej muzyki popularnej i różnych gatunków muzyki rozrywkowej (także w kształceniu muzycznym na poziomie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym).

Podstawa programowa kształcenia muzycznego na przestrzeni 19 lat ani razu nie wprowadziła do swych zapisów nazwiska kompozytora, tym samym nie zobowiązała szkoły do realizacji treści związanych z jego postacią. Podobnie część programów nauczania nie wymienia nazwiska Moniuszki. Bez względu na ten fakt wszystkie badane podręczniki zawierają informacje o życiu, działalności i twórczości kompozytora.

Na podstawie wniosków z przeprowadzonego badania rekomenduje się następujące działania. Poszerzenie repertuaru utworów Moniuszki w podręcznikach i programach nauczania przedmiotu muzyka w szkole ogólnokształcącej oraz przedmiotu historia muzyki w szkole muzycznej II stopnia, co powinna ułatwić większa dostępność nut, partytur i nagrań dzieł Moniuszki.

Pożądanym jest wprowadzenie twórczości Moniuszki do treści programów nauczania i podręczników do języka polskiego ze względu na istotną korelację twórczości pieśniowej Moniuszki z poezją Adama Mickiewicza (liryki, ballady, sonety, dramaty) oraz twórczości operowej kompozytora z komediami Fredry, epopeją *Pan Tadeusz* i powieścią realistyczną drugiej połowy XIX w. Muzyka Moniuszki wnosi pożądaną materię kontekstów kulturowych i intertekstualnych dla dzieł literackich.

W toku nauki historii wskazane jest przytaczanie form kultury muzycznej (opera, pieśń) i twórczości Moniuszki jako zjawisk charakterystycznych dla kultury XIX w., w tym szczególnie kultury polskiej, oraz jako sposobu walki o zachowanie tożsamości narodowej w okresie zaborów.

Wyrabianie pojęć o sztuce muzycznej musi leżeć w zakresie powszechnego nauczania, odbywa się zatem przez szkołę ogólnokształcącą. Szkoła powszechna i dalszy jej ciąg – gimnazjum wyższe – muszą tę rolę spełnić najsumienniejszy w ramach, na jakie pozwala ogólny program nauczania i warunki szkoły ogólnokształcącej⁴⁸.

Być może wówczas, gdy powyższy postulat zostanie w pełni zrealizowany, absolwent liceum ogólnokształcącego na pytanie: *Kim był Stanisław Moniuszko?* nie będzie dawał odpowiedzi: *Królem Polski*, a szkoła zgodnie z preambułą ustawy Prawo oświatowe będzie kształcić i rozwijać u młodzieży poszanowanie dla polskiego dziedzictwa kulturowego.

48 Tamże, s. 5.

8. TWÓRCZOŚĆ MONIUSZKI W REPERTUARZE INSTYTUCJI MUZYCZNYCH

Niniejszy rozdział został opracowany na podstawie raportu przygotowanego na zlecenie NCK przez dr Beatę Kowalczyk⁴⁹. Przedmiotowy raport podsumowywał badania jakościowe dotyczące obecności utworów Stanisława Moniuszki w polskich instytucjach muzycznych na przestrzeni ostatniego pięćdziesięciolecia. Badanie zrealizowano za pomocą ustrukturyzowanego wywiadu indywidualnego z 5 ekspertami odpowiedzialnymi (obecnie lub w przeszłości) za programy instytucji upowszechniających i rozwijających kulturę muzyczną w Polsce. Eksperti różnili się pod względem płci, wieku, pełnionych funkcji, a w konsekwencji – doświadczeń zawodowych związanych z twórczością Moniuszki. Badanie zrealizowano pod koniec 2018 r.

Perspektywa osób reprezentujących świat instytucjonalny i pośrednio – muzyczne środowisko artystyczne stwarza szansę na zdiagnozowanie i zrozumienie czynników, które mogły zadecydować o tym, jak odbierany jest Stanisław Moniuszko zarówno w kręgu melomanów zainteresowanych muzyką poważną, jak i szerzej – wśród ogółu Polaków. Przyjęto, że wykonawcy i osoby decydujące o repertuarze instytucji muzycznych, ich opinie i egzegeza dzieł kompozytora w sposób istotny zapośredniczają odczytanie dzieł i kształtowanie wizerunku ojca polskiej opery.

Bogata twórczość kompozytora obejmuje prawie wszystkie działy muzyki: pieśni, muzykę operową i baletową, operetki, kantaty, utwory symfoniczne, kwartety smyczkowe, utwory fortepianowe, a także muzykę religijną⁵⁰. Analiza wypowiedzi badanych na temat ich doświadczenia zawodowego pozwala wywnioskować, że Moniuszko był i jest słabo reprezentowany na polskich scenach muzycznych, a dodatkowo jego dorobek został znacząco zawężony. Można wyróżnić trzy główne formy prezentacji dzieł kompozytora:

- ◆ realizacje sceniczne oper,
- ◆ wykonanie pieśni (w ramach festiwali, konkursów),
- ◆ prezentacja najbardziej znanych kompozycji, wybranych w celu ilustracji motywu przewodniego koncertu/spotkania.

Jak zaznaczyli badani, w przypadku oper najczęściej wystawiane są *Halka* i *Straszny dwór*. Respondenci ocenili, że ogromna większość inscenizacji to klasyczne odczytanie dzieł, powielanie sprawdzonych schematów i niestety dość niska jakość realizacji. Możliwe przyczyny takiej sytuacji upatrywali z jednej strony w braku współczesnych, krytycznych opracowań utworów, z drugiej strony – w nastawieniu publiczności. Według badanych duża część odbiorców prezentuje konserwatywne podejście, jest zamknięta na nowe czy uwspółcześnione interpretacje, oczekuje już sprawdzonych, często dosłownych inscenizacji opery, co – jak należy przypuszczać – jest mało inspirujące dla artystów. Jednocześnie podkreślano, że nie wynika to z samych utworów. W ostatnich latach podejmowano próby mniej klasycznego odczytania twórczości Moniuszki

⁴⁹ Dr Beata Kowalczyk pracuje w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu Uniwersytetu Jagiellońskiego i specjalizuje się m.in. w socjologii sztuki.

⁵⁰ Patrz: Hrabina, program operowy, Teatr Wielki, Warszawa 1969, http://www.e-teatr.pl/pl/programy/2013_11/51733/hrabina_teatr_wielki_warszawa_1969.pdf [dostęp: 14.03.2019].

i przyniosły one, w opinii badanych, bardzo ciekawe efekty. Wymieniono przedstawienia wystawione w Operze Narodowej: *Straszny dwór* w reżyserii Andrzeja Żuławskiego z 1998 r. i *Halkę* w reżyserii Natalii Korczakowskiej z 2011 r.⁵¹

Również w przypadku pieśni dostrzeżono podobny problem – wykonuje się zaledwie kilka spośród kilkuset skomponowanych przez artystę pieśni, reszta pozostaje właściwie nieznana. Wynikać to może z braku krytycznych opracowań nutowych, wysokich w opinii badanych cen nut oraz zaniedbań po stronie polskiej muzykologii. Respondenci uważali, że publikacje naukowe dotyczące zarówno warstwy muzycznej dzieł artysty, jak i te ukazujące twórczość Moniuszki w kontekście jego życia i osobowości mogłyby stanowić dla środowiska muzycznego inspirację do twórczej interpretacji i zachęcić do eksperymentów wykonawczych. Według jednego z ekspertów dostępne opracowania są anachroniczne, np. *Almanach Moniuszkowski* wydany w 1952 r., który obejmuje zarówno biografię, jak i dzieła kompozytora⁵². Dodatkowo wskazano, że słaba rozpoznawalność kompozytora i jego dzieł za granicą może odstręczać polskich śpiewaków od włączania utworów Moniuszki do swojego repertuaru. Wysiłek włożony w przygotowanie utworu nie będzie miał bezpośredniego przełożenia na międzynarodową karierę. Pokazuje to, jak złożony i rozległy jest to problem, a sprzężone bariery powodują impas.

Zdaniem badanych największym problemem w recepcji twórczości Moniuszki są stereotypy związane ze sposobem prezentacji jego dzieł przed 1989 r. Jak twierdzili respondenci, utwory kompozytora często uświetniały imprezy o charakterze „nostalgiczno-patriotycznym”, np. koncerty dla Polonii. Zarówno wybór utworów, jak i sposób ich prezentacji miał akcentować wątki podniosłego patriotyzmu i romantycznego wizerunku polskiej wsi. W tej sytuacji wartości artystyczne stawały się drugorzędne, a wizja artysty musiała ustąpić potrzebom związanym z kontekstem polityczno-społecznym. Zdaniem badanych to w dużej mierze spowodowało, że artyści podchodzą do twórczości Moniuszki z dużym dystansem.

Pomimo wskazanych powyżej trudności eksperci doceniali artystyczną wartość dorobku kompozytora. Podkreślali, że wysoka jakość wykonania i praca nad utworem pozwala dostrzec – jak określił to jeden z badanych – „metafizyczny” wymiar dzieła. Według niektórych ekspertów muzyka Moniuszki wymaga podejścia analogicznego jak przy pracy z muzyką dawną: choć w nutach brak informacji o dynamice, artykulacji, to rolę interpretatora jest poszukiwanie i odwaga w budowaniu zróżnicowanej formy wykonania. Inspiracji dostarczyć może sam utwór – namysł nad jego budową, szukanie napięć emocjonalnych, które mogą być przez muzyka-wykonawcę wzmocnione. Odwołując się do własnych doświadczeń z pracy nad kompozycjami Moniuszki, eksperci dowodzili, że samo uważne studiowanie oryginalnego zapisu nutowego pozwala na wydobywanie niestyszalnych dotąd linii melodycznych, co w efekcie prowadzi do ożywczych, nieoczywistych interpretacji muzyki.

Według badanych o wartości artystycznej dzieł Moniuszki stanowi nie tylko ich warstwa muzyczna (np. orkiestracja, linia melodyczna, wokalnosc pieśni), ale również lokalny

51 W trakcie premiery orkiestrą dyrygował Marc Minkowski.

52 J. Prosnak, W. Rudziński, *Almanach Moniuszkowski: 1872–1952*, Czytelnik, Warszawa 1952. Odnotować trzeba jednak, że od tego momentu powstały inne publikacje o Moniuszce, m.in. takich autorów, jak: M. Rudziński, L. Narkowicz, J. Maroszek, R.W. Bednarek, A. Topolska, M. Jabłoński i E. Nowicka, S. Dąbek, J. Klechta, T. Baranowski.

koloryt wyrażający się w nawiązaniu do popularnych ludowych melodii i tradycji w sferze muzycznej oraz wizualnej, a także tematyka – podejmowanie ważkich społecznie tematów. Narracje, w których porusza się kwestie nierówności społecznych, wykluczenia, dyskryminacji, są niezwykle interesujące dla współczesnych twórców i publiczności. Można więc uznać, że to, co w przeszłości spowodowało zaszklanie artysty jako kompozytora prostych, sielankowych utworów o patriotycznym charakterze, teraz jawi się jako potencjał. Wszyscy eksperci zgodnie stwierdzali, że dorobek Moniuszki może stanowić źródło inspiracji dla artystów działających w świecie muzyki: reżyserów operowych, teatralnych, solistów, dyrygentów orkiestr i chórów, muzyków, organizatorów festiwalu i konkursów muzycznych itp. nie tylko w Polsce, ale i za granicą. Co więcej, według respondentów podjęcie odpowiednich działań wspierających i promocyjnych daje szansę na to, żeby Stanisław Moniuszko stał się wizytówką polskiej szkoły narodowej w muzyce klasycznej.

Kolejnym walorem twórczości kompozytora jest jej przystępność dla szerszej publiczności. Zdaniem ekspertów przemyślana, interesująca forma prezentacji może przyciągnąć publiczność, która na co dzień nie ma kontaktu z muzyką klasyczną. Nie bez znaczenia jest również edukacja muzyczna. Szkoła w opinii badanych powinna rozwijać w dzieciach przyjemność obcowania z muzyką na zajęciach praktycznych (np. granie, śpiewanie) zamiast zabijać zainteresowania nauczaniem teorii i historii muzyki opartym na biografii wielkich kompozytorów. Właściwa praca edukacyjna na etapie szkolnym poszerza horyzonty muzyczne dzieci i kształtuje przyszłych odbiorców, również odbiorców muzyki klasycznej. Pogodna i melodyczna muzyka Moniuszki, której motywy łatwo zapamiętać i zanucić, wydaje się idealnie nadawać do takich celów⁵³.

Podsumowując powyższy materiał, można wskazać dwa typy barier, z którymi musi zmierzyć się współczesny artysta pracujący z dziełami Stanisława Moniuszki. Są to przeszkody o charakterze materialnym i mentalnym. Pierwsze dotyczą zasobów – braku materiałów nutowych oraz współczesnych opracowań muzykologicznych. Wiele utworów artysty nie zostało dotąd opracowanych muzycznie, zaś dostępne opracowania często mają jedną bądź dwie kopie (poza *Halką* i *Strasznym dworem*), których zły stan utrudnia pracę muzykom. Dodatkowo dostępne materiały nutowe mają relatywnie wysoką cenę. Jeśli chodzi o badania nad twórczością Moniuszki, to dostępne są jedynie stare opracowania, które prezentują stereotypowe opinie o dorobku kompozytora, a także klasyczne podejście do realizacji jego utworów.

Bariera mentalna dotyczy przekraczania, funkcjonującego nie tylko w środowisku muzycznym, wizerunku Moniuszki jako autora swojskich melodii i zamykającego go w nurcie nostalgiczno-patriotycznym. Problem leży zarówno po stronie wykonawcy, jak i publiczności. Artysta powinien skonfrontować się ze swoimi przesądami⁵⁴ dotyczącymi twórczości Moniuszki, zrozumieć je i otworzyć się na pełniejsze poznanie i rozumienie utworu, co otwiera szansę na oryginalną interpretację dzieła sztuki. Rolą artysty jest również zmierzenie się z oczekiwaniami publiczności co do klasycznej prezentacji dzieł

53 Por. P. Wierzbicki, *Nie wstydzimy się Moniuszki*, „Więź”, 5.06.2017, <http://wiesz.com.pl/2017/06/05/nie-wstydzimy-sie-moniuszki/> [dostęp: 14.03.2019].

54 Przesądy (przed-sądy) są tu rozumiane zgodnie z filozoficzną hermeneutyką Gadamera jako wstępne założenia, sądy warunkujące poznanie i orientację w świecie, ale też stanowiące punkt wyjścia do krytycznego namysłu i rozumienia. Por. H.G. Gadamer, *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, przeł. B. Baran, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019.

ojca polskiej opery. Z pewnością nie jest to łatwe zadanie, co można było zaobserwować po wystawieniu *Strasznego dworu* w reżyserii Andrzeja Żuławskiego. Przedstawienie spotkało się liczną krytyką, m.in. ze strony potomków Moniuszki oraz z zarzutami o zbytnej swobodzie w interpretacji zamysłów autorów opery⁵⁵.

Ekspertcy postulowali, że właściwym kierunkiem działań jest budzenie szerszego zainteresowania twórczością Moniuszki. Pierwszym zadaniem powinno być opracowanie i wydanie wszystkich utworów artysty, kolejnymi: stworzenie długofalowych programów wspierających muzyków zainteresowanych wykonywaniem dzieł Moniuszki, a także badaczy, których studia pozwolą na lepsze zrozumienie dorobku kompozytora.

55 M.in. na podstawie recenzji zebranych na portalu: www.e-teatr.pl [dostęp: 14.03.2019].

SPIS TABEL

Tabela 1. Pytania badawcze	7
Tabela 2. Moduły badania	10
Tabela 3. Motywacje towarzyszące uczestnictwu w wydarzeniach kulturalnych . . .	21
Tabela 4. Motywacje towarzyszące brakowi uczestnictwa w koncertach muzyki klasycznej oraz przedstawieniach operowych	22
Tabela 5. Zainteresowanie muzyką poważną a preferowane formy aktywności muzycznej. Badanie sondażowe osób dorosłych	25
Tabela 6. Preferowane formy aktywności muzycznej. Badanie sondażowe osób dorosłych a rozpoznawalność Stanisława Moniuszki	30
Tabela 7. Rozpoznawalność wybranych dzieł Stanisława Moniuszki w podziale na płeć	34
Tabela 8. Repertuar dzieł Stanisława Moniuszki w szkołach ogólnokształcących i muzycznych	49
Tabela 9. Obecności Stanisława Moniuszki w programach nauczania i podręcznikach w latach 1920–2018	52

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Częstotliwość muzykowania	15
Wykres 2 . Ocena stwierdzenia: <i>Słuchanie muzyki poważnej świadczy o kulturze człowieka</i>	15
Wykres 3. Częstotliwość słuchania muzyki dla przyjemności	16
Wykres 4. Najpopularniejsze gatunki muzyczne wśród dorosłych i nastolatków	17
Wykres 5. Częstotliwość uczestnictwa w koncertach w ciągu ostatniego roku	18
Wykres 6. Częstotliwość uczestnictwa w innych formach kultury w ciągu ostatniego roku	19
Wykres 7. Zainteresowanie muzyką poważną	23
Wykres 8. Częstotliwość wybranych form aktywności muzycznej	24
Wykres 9. Stopień znajomości Stanisława Moniuszki wśród dorosłych i młodzieży . . .	27
Wykres 10. Rozpoznawalność Stanisława Moniuszki wśród respondentów w poszczególnych kohortach wiekowych (wiek w latach)	29
Wykres 11. Rozpoznawalność Stanisława Moniuszki wśród badanych dorosłych z różnym poziomem wykształcenia	29
Wykres 12. Spontaniczna znajomość kompozytorów	31
Wykres 13. Znajomość wspomagana wybranych kompozytorów	32
Wykres 14. Rozpoznawalność wybranych kompozytorów Pytanie: Czy wie Pan/-i, kim był...?	33
Wykres 15. Rozpoznawalność wybranych dzieł Stanisława Moniuszki	34
Wykres 16. Rozpoznawalność wybranych dzieł Stanisława Moniuszki w podziale na kohorty wiekowe (wiek w latach)	35
Wykres 17. Rozpoznawalność wybranych dzieł Stanisława Moniuszki wśród nastolatków	35

BIBLIOGRAFIA

- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Badanie wizerunku: ludzie, marki, branże*, red. M. Grech, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2012.
- Barbour R., *Badania fokusowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.
- Białkowski A. i in., *Muzykowanie w Polsce. Badanie podstawowych form muzycznej aktywności Polaków*, Fundacja „Muzyka jest dla wszystkich”, Warszawa 2014.
- Bonna B., *Aktywność młodzieży – relacje z badań*, [w:] *Kultura muzyczna w świetle badań historycznych i pedagogicznych*, red. E. Szubertowska, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Bydgoszcz 2005.
- Borhulevych L., *Medialne formy popularyzacji muzyki poważnej*, „Rozprawy Społeczne” 2016, nr 3 (10).
- Bradley C., *National Classical Music Audiences. An analysis of Audience Finder box office data for classical music events 2014–2016*, The Audience Agency, [London] 2017, <https://www.nck.pl/badania/raporty/raport-national-classical-music-audiences-an-analysis-of-audience-finder-box-office-> [dostęp: 28.02.2019].
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Wyniki badania omnibusowego na temat częstości słuchania muzyki poważnej i ludowej*, Instytut Muzyki i Tańca, Warszawa 2016, <https://www.nck.pl/badania/raporty/raport-wyniki-badania-omnibusowego-na-temat-czestosci-sluchania-muzyki-powaznej-i-> [dostęp: 28.02.2019].
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Wyniki badania omnibusowego na temat znajomości osoby Andrzeja Panufnika oraz częstości słuchania muzyki poważnej*, Warszawa 2014, http://rynek.muzykapolska.org.pl/dl/819/28718a/Badanie2014_AndrzejPanufnik.pdf [dostęp: 26.02.2019].
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Wyniki badania omnibusowego na temat znajomości osoby Feliksa Nowowiejskiego oraz częstości słuchania muzyki poważnej*, Warszawa 2017, <http://imit.org.pl/uploads/materials/files/Wyniki%20badania%20omnibusowego%20na%20temat%20rozpoznawalno%C5%9Bci%20osoby%20Feliksa%20Nowowiejskiego%20i%20cz%C4%99sto%C5%9Bci%20s%C5%82uchania%20muzyki%20powa%C5%BCnej.pdf> [dostęp: 26.02.2019].
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Wyniki badania omnibusowego na temat znajomości osoby Witolda Lutosławskiego oraz częstości słuchania muzyki poważnej*, Warszawa 2012, http://imit.org.pl/uploads/materials/files/Wyniki_badania_omnibusowego_WL_I.pdf [dostęp: 26.02.2019].
- Dewalska-Opitek A., *Budowanie wizerunku jednostki terytorialnej na przykładzie województwa śląskiego*, „Zarządzanie Publiczne” 2010, nr 4 (12).
- Drozdowski R. i in., *Praktyki kulturalne Polaków*, Toruń 2014, http://ozkultura.pl/sites/default/files/stronaarchiwum/PRAKTYKI_KULTURALNE_POLAK%C3%93W.pdf [dostęp: 16.10.2018].
- Gadamer H.G., *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, przeł. B. Baran, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019.

- Główny Urząd Statystyczny, *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2009 roku*, Warszawa 2012, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/kts_uczestnictwo_ludnosci_w_kulturze_w_2009.pdf [dostęp: 18.10.2018].
- Główny Urząd Statystyczny, *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 roku*, Warszawa 2016, https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5493/6/2/1/uczestnictwo_ludnosci_w_kulturze_2014.pdf [dostęp: 18.10.2018].
- „Halka/Haiti” C.T. Jaspera i Joanny Malinowskiej, <https://culture.pl/pl/galeria/halkahaiti-c-t-jaspera-i-joanny-malinowskiej-galeria> [dostęp: 01.03.2019].
- Heinich N., *Socjologia sztuki*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2010.
- Hrabina, program operowy, Teatr Wielki, Warszawa 1969, http://www.e-teatr.pl/pl/programy/2013_11/51733/hrabina_teatr_wielki_warszawa_1969.pdf [dostęp: 14.03.2019].
- Joteyko T., *Materiały do Audycji muzycznych w gimnazjum wyższym*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1929.
- Joteyko T., *Podręcznik do nauki szkolnej śpiewu zbiorowego*, Gebethner i Wolff, Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź 1924, wyd. 3 zm.
- Kotler P., *Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola*, Gebethner & Ska, Warszawa. 1994.
- Kukołowicz T., Jakie są gusta muzyczne polskich nastolatków?, <https://www.nck.pl/badania/aktualnosci/preferencje-muzyczne-nastolatkow> [dostęp: 26.03.2019].
- Kultura w 2017 roku*, GUS, 2018.
- Kwiatkowski P. i in., założenia badawcze M. Werner, T. Kukołowicz, M. Modzelewska, *Raport z badania zrealizowanego na potrzeby Wieloletniego Programu Rządowego „Niepodległa”*, Narodowe Centrum Kultury/TNS, Warszawa 2016, <https://www.nck.pl/badania/projekty-badawcze/raport-niepodlegla-> [dostęp: 14.02.2019].
- NCK/Hernik-Spalińska J., Łuczewski M., *Raport wstępny (częstkowy) z badania „Sytuacja artystów w Polsce”*, NCK, [Warszawa] 2017, <https://www.nck.pl/badania/projekty-badawcze/raport-sytuacja-artystow-w-polsce> [dostęp: 16.01.2019].
- Ossowski S., *O osobliwościach nauk społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Prosnak J., Rudziński W., *Almanach Moniuszkowski: 1872–1952*, Czytelnik, Warszawa 1952.
- Radziejowska M., *Obecność postaci i twórczości Stanisława Moniuszki w podstawach programowych, programach nauczania i podręcznikach szkolnych*, Warszawa 2019.
- Rószkiewicz M. i in., *Projektowanie badań społeczno-ekonomicznych. Rekomendacje i praktyka badawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- Szubertowska E., *Edukacja a kultura muzyczna młodzieży*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2003.
- Szubertowska E., *Muzyczna aktywność własna młodzieży a świadoma percepcja muzyki młodzieży szkół średnich*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2002.
- TNS OBOP, *Muzyczny portret Polaków*, Warszawa 2008, wyrzykowska.net/wp-content/uploads/2014/10/Muzyczny-portret-Polakow.doc [dostęp:18.10.2018].
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 lipca 2018 r. (M.P. poz. 731).
- Wierzbicki P., *Nie wstydzimy się Moniuszki*, „Więź”, 5.06.2017, <http://wiesz.com.pl/2017/06/05/nie-wstydzimy-sie-moniuszki/> [dostęp: 14.03.2019].
- Znaniecki F., *Wstęp do socjologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1988.

Strony internetowe

<https://www.nck.pl/badania/raporty> [dostęp: 14.02.2019].

<https://bachtrack.com/classical-music-statistics-2017> [dostęp: 01.03.2019].

<https://www.radio.bialystok.pl/historia>[dostęp: 08.03.2019].

www.e-teatr.pl [dostęp: 14.03.2019].

ANEKS

Formularz ankiety

P1. W jakim stopniu zgadza się Pan/-i z poniższymi stwierdzeniami? Oceniając, proszę posłużyć się skalą od 1 do 5, gdzie 1 oznacza „zdecydowanie tak”, 2 – „raczej tak”, 3 – „ani tak, ani nie”, 4 – „raczej nie”, 5 – „zdecydowanie nie.”

Rotacja stwierdzeń:

1. Staram się być na bieżąco z wiadomościami dotyczącymi naszego kraju.
2. Oglądam w telewizji relacje z wydarzeń kulturalnych.
3. Interesuje mnie wiele spraw związanych z historią.
4. Ważna jest dla mnie wiedza na temat osób, których twórczość przyczyniła się do rozwoju polskiej kultury.

P2. Czy w okresie ostatnich 12 miesięcy był/-a / zwiedzał/-a Pan/-i...

Możliwe odpowiedzi dla każdego stwierdzenia:

1. Nigdy / w ogóle.
2. Rzadziej niż raz na pół roku.
3. Raz na pół roku.
4. Raz na 2–3 miesiące.
5. Raz w miesiącu.
6. Kilka razy w miesiącu.
7. Raz w tygodniu lub częściej.

Rotacja odpowiedzi:

1. w kinie?
2. na koncercie muzyki klasycznej/poważnej?
3. w galerii sztuki?
4. w muzeum?
5. w teatrze?
6. na festynie/jarmarku/imprezie folklorystycznej?
7. obiekt historyczny?
8. w bibliotece?
9. w domu kultury/ośrodku kultury/centrum kultury?
10. w operze lub filharmonii?
11. na koncercie lub festiwalu muzyki innej niż klasyczna | poważna?

Jeśli w P2 choć w jednym stwierdzeniu respondent odpowiedział inaczej niż: *Nigdy / w ogóle*, to P3.

P3. Kiedy uczestniczy Pan/-i w wydarzeniach kulturalnych bądź odwiedza instytucje kultury, to robi to Pan/-i przede wszystkim... Proszę wskazać maksymalnie 3 powody, zaczynając od najważniejszego.

Rotacja odpowiedzi:

1. Dla rozrywki.
2. Aby oderwać się od codzienności.
3. Bo chcę być na bieżąco.
4. Bo to dla mnie przeżycie estetyczne.
5. Aby odpocząć.
6. Aby doświadczyć czegoś wyjątkowego.
7. Aby spędzić czas z innymi w atrakcyjny sposób.
8. Aby pokazać coś ciekawego innym, zapoznać ich z czymś.
9. Aby dowiedzieć się czegoś, poszerzyć swoje horyzonty.
10. W ramach obowiązków zawodowych.
11. Nie wiem / trudno powiedzieć.
12. Odmowa odpowiedzi.

Jeśli w P2 choć w jednym stwierdzeniu na pytania: *Czy w okresie ostatnich 12 miesięcy był/-a Pan/-i na koncercie muzyki klasycznej/poważnej lub był/-a Pan/-i w operze lub filharmonii?* respondent odpowiedział: *Nigdy / w ogóle* lub *Rzadziej niż raz na pół roku*, to P4.

- P4.** Powiedział/-a Pan/-i, że w ciągu ostatnich 12 miesięcy w ogóle nie uczestniczył/-a Pan/-i w koncertach muzyki klasycznej/poważnej i nie był/-a Pan/-i w operze/filharmonii [...]. Które z powodów o tym zdecydowały? Proszę wskazać 3 powody, zaczynając od najważniejszego.

Rotacja stwierdzeń:

Dlatego że:

1. Nie lubię, jak jest dużo ludzi.
2. Nie interesuje mnie to / Nudzi mnie to.
3. Nie mam czasu.
4. Nie mam pieniędzy.
5. Nie mam z kim pójść.
6. Mam za daleko / Mam trudności, żeby tam dojechać.
7. Czuję się nieswojo w takich miejscach/sytuacjach.
8. Nie wiem o takich wydarzeniach/miejscach.
9. Trudno mi zdecydować, na jakie wydarzenie konkretnie iść.
10. Nie wiem, po co miałbym/-abym tam iść / co by mi to dało.
11. Inne powody.
12. Odmowa odpowiedzi.

- P5.** Jak często w okresie ostatnich 12 miesięcy...?

Możliwe odpowiedzi dla każdego stwierdzenia:

1. Nigdy / w ogóle.
2. Rzadziej niż raz na pół roku.
3. Raz na pół roku.
4. Raz na 2–3 miesiące.
5. Raz w miesiącu.
6. Kilka razy w miesiącu.
7. Raz w tygodniu lub częściej.

Rotacja odpowiedzi:

1. Czytał/-a Pan/-i książkę dla przyjemności.
2. Czytał/-a Pan/-i artykuły prasowe dotyczące kultury.
3. Oglądał/-a Pan/-i przedstawienie teatralne w telewizji lub w Internecie.
4. Słuchał/-a Pan/-i muzyki poważnej za pośrednictwem radia, telewizji, Internetu, płyty lub innych nośników.

- P6.** Czy kiedykolwiek słyszał/-a Pan/-i o Stanisławie Moniuszce?

a) Tak.

Ile Pan/-i o słyszał/-a o Stanisławie Moniuszce?

1. Bardzo dużo o nim słyszałem/-am.
2. Dużo o nim słyszałem/-am.
3. Ani mało, ani dużo o nim słyszałem/-am.
4. Mało o nim słyszałem/-am.
5. Bardzo mało o nim słyszałem/-am.

b) Nie. (Proszę przejść do pytania P9).

Jeśli w P6 a) Tak, to P7.

- P7.** Czy wie Pan/-i, kim był Stanisław Moniuszko? Proszę wskazać jedną odpowiedź.

Rotacja odpowiedzi:

Stanisław Moniuszko był:

1. architektem.
2. filozofem.
3. kompozytorem.
4. pisarzem.
5. malarzem.
6. politykiem.
7. Znam to nazwisko, ale nie wiem / nie pamiętam, kim był.
8. Nie wiem, nie znam tego nazwiska.

P8. Z czym kojarzy się Panu/-i Stanisław Moniuszko?

Pytanie otwarte.

P9. Zaprezentuję teraz Panu/-i fragmenty trzech utworów muzycznych.

P9_A. [Odsłuchanie pierwszego fragmentu: aria Jontka: *Szumią jodły na gór szczycie...* z opery *Halka*]. Czy zna Pan/-i tę melodię?

1. Tak.

Z jakiego utworu pochodzi ten fragment? Proszę podać tytuł:

2. Nie.

P9_B. [Odsłuchanie drugiego fragmentu: *Prząśniczka*]. Czy zna Pan/-i tę melodię?

1. Tak.

Z jakiego utworu pochodzi ten fragment? Proszę podać tytuł:

2. Nie.

P9_C. [Odsłuchanie drugiego fragmentu: aria Skołuby: *Ten zegar stary...* z opery *Straszny dwór*]. Czy zna Pan/-i tę melodię?

1. Tak.

Z jakiego utworu pochodzi ten fragment? Proszę podać tytuł:

2. Nie.

P10. Proszę spojrzeć na listę tytułów dzieł muzycznych. [Ankieter: *Pokaż ekran*]. O których spośród tych dzieł Pan/-i słyszał/-a? [Ankieter: *Przy każdym tytule zaznacz odpowiedź według skali:*

1. Słyszałem/-am.

0. Nie słyszałem/-am.]

Halka

Straszny dwór

Kozak

Prząśniczka

Pieśń wieczorna

Ojciec z niebios

Flis

Hrabina

Verbum Nobile

Paria

P11. O jakich kompozytorach muzyki poważnej Pan/-i słyszał/-a?

P12. Czasami trudno przypomnieć sobie wszystkie nazwiska. Czy słyszał/-a Pan/-i o następujących kompozytorach?

1. Słyszałem/-am.

0. Nie słyszałem/-am.

Rotacja odpowiedzi:

Witold Lutosławski

Fryderyk Chopin

Wolfgang Amadeusz Mozart

Jan Sebastian Bach

Karol Szymanowski

Ryszard Wagner

Stanisław Moniuszko

Béla Bartók

Antonín Dvořák
Henryk M. Górecki

P13. Jak określiłby/-aby Pan/-i swoje zainteresowanie muzyką poważną?

1. Bardzo duże.
2. Duże.
3. Średnie.
4. Małe.
5. Bardzo małe.
6. Żadne.

P14. W jakim stopniu zgadza się Pan/-i z poniższymi stwierdzeniami? Proszę postąpić się skalą od 1 do 5, gdzie 1 oznacza „zdecydowanie się zgadzam”, 2 – „raczej się zgadzam”, 3 – „ani się zgadzam, ani nie zgadzam”, 4 – „raczej się nie zgadzam”, 5 – „zdecydowanie się nie zgadzam”.

Rotacja stwierdzeń:

- a. Słuchanie muzyki poważnej świadczy o kulturze człowieka.
- b. Wiedza na temat muzyki poważnej jest potrzebna współczesnemu człowiekowi.

P15. Jakie sposoby promowania ważnych postaci historycznych ze świata muzyki poważnej uważa Pan/-i osobiście za atrakcyjne? Proszę o wskazanie maksymalnie trzech sposobów promocji, zaczynając od tego, który uważa Pan/-i za najbardziej atrakcyjny.

Rotacja stwierdzeń:

1. Nadawanie nazw ulicom, placom, obiektom.
2. Krótkie filmy, spoty w telewizji o ich twórczości i życiu.
3. Murale.
4. Audycje radiowe.
5. Konferencje, seminaria, wykłady, debaty.
6. Koncerty plenerowe, spektakle muzyczne w plenerze.
7. Wspólne śpiewanie, granie ich utworów.
8. Koncerty w filharmoniach, operach.
9. Konkursy piosenki.
10. Akademie, imprezy okolicznościowe w szkołach.
11. Stawianie pomników i umieszczanie pamiątkowych tablic.
12. Wycieczki po miejscach związanych z ich życiem.
13. Dokumentalne filmy edukacyjne.
14. Kinowe filmy fabularne.
15. Okolicznościowe programy edukacyjne kierowane do uczniów.
16. Olimpiady/teleturnieje wiedzy o ich życiu i twórczości.
17. Inne sposoby.
18. Trudno powiedzieć.
19. Nie warto promować ważnych postaci historycznych ze świata muzyki poważnej.
20. Nie interesuje mnie to.
21. Odmowa odpowiedzi.

P16. Jakich gatunków muzycznych Pan/-i słucha z własnego wyboru? Proszę spojrzeć na tę listę i wskazać wszystkie gatunki muzyczne, jakich Pan/-i słucha.

Rotacja odpowiedzi:

1. Blues.
2. Country.
3. Dance.
4. Disco polo.
5. Folk, muzyka ludowa, muzyka świata.
6. Jazz.
7. Metal.
8. Muzyka elektroniczna.
9. Muzyka filmowa.

10. Muzyka kabaretowa.
11. Muzyka poważna/klasyczna.
12. Poezja śpiewana, piosenka aktorska.
13. Pop.
14. Rap, hip-hop.
15. Reggae.
16. Rhythm and blues, soul.
17. Rock.
18. Smooth jazz, chillout.
19. Muzyka religijna.
20. Muzyka dawna.
21. Inne gatunki muzyczne, jakie?
22. Trudno powiedzieć [nieczytane].
23. Nie słucham muzyki [nieczytane].

Jeśli respondent wybrał więcej niż jeden gatunek:

P16_A. Którego z tych gatunków muzycznych słucha Pan/-i najczęściej? (Wybór jednego z wcześniej wskazanych).

P17. Jak często:

1. Nigdy / w ogóle.
 2. Rzadziej niż raz na pół roku.
 3. Raz na pół roku.
 4. Raz na 2–3 miesiące.
 5. Raz w miesiącu.
 6. Kilka razy w miesiącu.
 7. Raz w tygodniu lub częściej.
-
- a. Kupuje Pan/-i płyty, pliki z muzyką lub dostęp do serwisów muzyki cyfrowej (np. Spotify, Tidal).
 - b. Uczestniczy Pan/-i w różnego rodzaju wydarzeniach muzycznych (koncertach, festiwalach itp.).
 - c. Wymienia się Pan/-i z kimś muzyką (pożyczanie płyt, przesyłanie linków).
 - d. Czyta Pan/-i o muzyce w prasie albo Internecie.
 - e. Ogląda Pan/-i filmy/programy poświęcone muzyce w TV lub w Internecie.
 - f. Słucha Pan/-i muzyki dla przyjemności.
 - g. Muzykuje Pan/-i (gra na instrumentach, śpiewa) w grupie.
 - h. Muzykuje Pan/-i (gra na instrumentach, śpiewa) indywidualnie.

NARODOWE
CENTRUM
KULTURY

BADANIA
NCK